

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Кондратюк Світлана Миколаївна

**ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник
_____ В.Г. Бутенко,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної
і початкової освіти
« ____ » _____ 2021 року

Виконавець
_____ С.М. Кондратюк
« ____ » _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження.....	7
1.2. Сучасний стан проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності	15
1.3. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.....	23
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	43
2.1. Організація наукового дослідження	43
2.2. Упровадження педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності	54
2.3. Порівняльний аналіз результатів наукового дослідження	59
Висновки до розділу 2.....	64
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти України є виховання підростаючого покоління, що володіє високим рівнем культури, національної самосвідомості, міжкультурної толерантності; виховання дітей, починаючи з дошкільного віку, в дусі гуманістичних цінностей, ідеалів добра і людської гідності. Беручи до уваги, що саме в дошкільному віці відбувається формування емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших, оволодіння дітьми старшого дошкільного віку полікультурними знаннями, досвідом, нормами поведінки, залучення їх до досягнень як національної, так і світової культури стає одним із вагомих педагогічних завдань, що необхідно вирішувати в контексті компетентнісного підходу.

Зважаючи на те, що досягти найкращих результатів у вирішенні проблеми можливо лише за умови глибокої власної зацікавленості особистості, одним із оптимальних засобів формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку вважаємо гру, яка є провідним видом діяльності означеного вікового періоду.

Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується вимогами нормативно-правових документів: законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Конвенції про права дитини» (1989 р.), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020 р.), Концепції «Нова українська школа (2016 р.), «Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції» (2021 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій з питань полікультурної освіти показав, що значна частина досліджень присвячена проблемам: полікультурної освіти у другій половині ХХ ст. (Д. Бенкс, З. Гасанов, Л. Голік, Г. Дмитрієв, Т. Клиненко, М. Красовицький, Г. Левченко, В. Матіс, В. Міллер, М. Хінт та ін.); становлення ідей полікультурності, їх зв'язок із національною освітою (Е. Антипова, В. Бойченко, В. Болгарінова, Л. Горбунова, І. Лощенова,

Н. Сейко, О. Сухомлинська та ін.); ознайомлення дітей дошкільного віку з культурами різних національностей (Е. Бабунова, Т. Бабиніна, Е. Барахсанова, М. Богомолова, В. Ботнар, Е. Вертякова, Е. Суслова, Т. Черник, Т. Чиркова та ін.); полікультурне виховання дітей дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема (О. Курганнікова, Н. Мельник, Ю. Рибка, І. Рогальська-Яблонська, А. Чаговець, Х. Шапаренко та ін.).

Визначальне значення ігрової діяльності для всебічного розвитку дитини дошкільного віку подано в розвідках науковців: Л. Артемової, А. Бурової, Л. Виготського, Н. Гавриш, О. Запорожець, К. Карасьової, Н. Кудикіної, О. Леонтєєва, Т. Піроженко, С. Рубінштейна, І. Сікорського, О. Сокурєнко, О. Савченко, Г. Тарасенко, О. Чепки, М. Шутя та ін. Проте питання формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності досліджено недосконало і потребує подальших наукових розробок.

Отже, актуальність проблеми та потреба в її подальшому вивченні зумовили вибір теми дослідження: *«Формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності»*.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Відповідно до мети сформульовано завдання дослідження:

1. Здійснити дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження.
2. Виявити сучасний стан проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.
3. Визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

4. Експериментально перевірити ефективність визначених та теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Об'єкт дослідження: формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні – аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація педагогічної, психологічної, методичної літератури з проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності для визначення напрямів кваліфікаційного дослідження; структурно-функціональний аналіз для визначення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності; *емпіричні* – педагогічний експеримент для оцінки ефективності означених педагогічних умов; бесіди для визначення рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку; анкетування для виявлення рівня становлення полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти; *методи математичної статистики* – аналіз результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *вперше* визначено та теоретично обґрунтовано та впроваджено педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності; *виявлено* сучасний стан формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності; *здійснено* дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в освітній процес Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 «Ромашка»

Сумської міської ради педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Установлені наукові факти, положення та висновки можуть бути використані в освітньому процесі закладів дошкільної освіти, а також у процесі написання курсових та магістерських робіт.

Апробація результатів та публікації. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи доповідались та обговорювались на 2-х науково-практичних конференціях різного рівня: II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми підготовки фахівців дошкільної освіти: проблеми, досвід, інновації» (21-22 жовтня 2021 року, м. Глухів, Україна); III Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (16-17 листопада 2021 року, м. Суми, Україна). За результатами дослідження опубліковано 2 статті [27; 28].

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел (67 позицій), додатків та містить 7 рисунків і 6 таблиць. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 83 сторінки. Основний текст дослідження викладено на 67 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження

Закономірною особливістю розвитку нинішньої світової спільноти є тісна співпраця країн і народів в усіх сферах людської діяльності. Глобалізація ставить перед освітою завдання підготовки підростаючого покоління до життя в умовах багатонаціональності та полікультурності, формування компетентності, спілкування та співробітництво з людьми різних національностей, рас і віросповідань. У наш час виникає потреба в організації цілеспрямованої роботи по формуванню полікультурної особистості, що поєднує в собі знання в галузі національної культури, орієнтацію на етнокультурні духовні цінності, толерантність і здатність до полікультурного діалогу. Спираючись на думку дослідника Д. Вороніна стверджуємо, що досягти оптимальних результатів у вирішенні проблем можливо лише за умови глибокої власної зацікавленості особистості [9]. Оскільки в старшому дошкільному віці гра продовжує посідати вагоме місце в житті дитини і є діяльністю спрямованою на задоволення потреб та інтересів, її можна вважати оптимальним засобом формування полікультурної компетентності. Тому одним із завдань освітнього процесу сучасного закладу дошкільної освіти є формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

На нашу думку, для розуміння і розв'язання означеної проблеми необхідно здійснити конкретизацію основних понять, які складають поняттєвий апарат педагогічного дослідження: «полікультурність», «полікультура», «полікультуралізм», «мультикультуралізм» «компетентнісний підхід»,

«компетенція», «компетентність», «полікультурна компетентність», «ігрова діяльність», «формування», «засіб».

З позиції досліджуваного предмета вагомим визначається аналіз категорії «полікультурність». У сучасній педагогічній літературі немає ще точного визначення означеного поняття, оскільки в різних країнах цей культурологічний принцип реалізується по-різному. Зауважимо, що полікультурна педагогіка порівняно молода галузь наукового знання. Феномен полікультурності став предметом спеціальних досліджень в світовій педагогіці з 60-х рр. ХХ століття. Зарубіжною педагогічною наукою накопичено достатньо великий науковий фонд з полікультуралізму. Українські ж вчені до розробки полікультурної педагогіки приступили порівняно недавно – в 90-і рр. ХХ ст. Так що можна сказати, що вітчизняна полікультурна педагогіка перебуває в стадії становлення.

Вивчаючи сутність полікультурності, нами виявлено, що логічним буде конкретизація сутності понять, дотичних до означеного феномену: «полікультура», «полікультуралізм», «мультикультуралізм». Зокрема, змістовий аналіз категорії «полікультура» показав, що етимологія означеного поняття складається з двох частин: «полі» (перша частина складних слів, що відповідає поняттю «багато» [52]) та «культура» (рівень розвитку суспільства і людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях [18]). У культурі акумулюється глибинна суть кожного етносу. Саме культура визначає самобутність, неповторність народного і, водночас, надає йому змогу для продуктивного спілкування з іншими етносами, що складають державу. Характеризуючи категорію «полікультуралізм» (в освіті), ми звернулись до педагогічного словника Г. Коджаспірової, яка трактує її як «побудову освіти на принципі культурного плюралізму, пізнання рівноцінності та рівноправності всіх етнічних і соціальних груп, які становлять суспільство, недопустимості дискримінації людей за ознаками національної або релігійної приналежності, статі або віку» [26, с. 116]. Термін

«мультикультуралізм» науковці [39; 41; 42; 67 та ін.] трактують як – паралельне існування культур з метою їх взаємного проникнення, збагачення і розвитку в загальнолюдському руслі масової культури. Мультикультуралізм сприяє, по-перше, збереженню і примноженню всього різноманіття культурних цінностей і норм, зразків поведінки і форм діяльності в освітніх системах; по-друге, допомагає становленню як культурної ідентичності, так і розумінню культурного різноманіття сучасних спільнот, неминучості культурних відмінностей людей [39].

Науковий пошук терміну «полікультурність» дав змогу вказувати на його складність і багатоаспектність. Він включає в себе не тільки повагу до іншого, толерантність, а й ефективну взаємодію різноманітних культур на основі взаємного визнання їх гуманістичних вершин і глибинних спільних коренів; можливість спільного переживання глибоких духовних станів людьми різних національностей і систему особистісних якостей та відповідає нашим уявленням про ті процеси в освіті, які здатні перетворити сучасний заклад дошкільної освіти в полікультурний освітній заклад, в просторі якого створюються умови для формування полікультурної особистості всіх суб'єктів освітнього процесу.

У контексті обґрунтування феномену «полікультурна компетентність» передбачено характеристику поняття «компетентнісний підхід», який є одним із стратегічних напрямів розвитку системи освіти України, її концептуальним орієнтиром та його основоположних понять – «підхід», «компетенція», «компетентність». Вивченням питання реалізації компетентнісного підходу на нинішньому етапі розвитку освіти займаються Т. Андрющенко, І. Бех, Н. Бібік, Т. Бойченко, Л. Ващенко, І. Зарубінська, І. Зимня, О. Овчарук, А. Хуторський та ін. Стосовно терміну «підхід» варто відзначити, що у Великому тлумачному словнику сучасної української мови [7, с. 785] він трактується як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь. Під термінологічним словосполученням «компетентнісний підхід» в освіті сучасні науковці [1; 35; 38;

45 та ін.] розуміють спрямованість освітнього процесу на формування основних компетентностей особистості та підготовку дитини до дій у різних ситуаціях сучасного швидкозмінного соціального світу та прийняття єдино вірного, найбільш доцільного для дитини рішення. Згідно Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції [1] життєво компетентною особистістю можна вважати ту, яка має досвід розв'язання життєвих проблем, адекватно, конструктивно і ефективно поводить себе та приймає свідоме рішення в різних життєвих ситуаціях, є в них активним суб'єктом, проявляє власне – Я, задовольняє соціальні та індивідуальні потреби.

Логіка дослідження вимагає здійснення поняттєво-термінологічного екскурсу для конкретизації сутності таких дефініцій як «компетенція» і «компетентність», інтерес до яких відмічено з 60-х років ХХ ст. Аналізуючи етимологію презентованих термінів, можна зауважувати, що деякі автори не розділяють означені феномени. Багато в чому це залежить від того, що англійські слова «*competency*» і «*competence*» в більшості словників визначаються як синоніми і переводяться в подвійному значенні – «компетентність», «компетенція». Розглядаючи наукові джерела з'ясовано, що дослідниками наведено різні визначення цих понять, найбільш визнані трактування нами систематизовано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Тлумачення понять «компетенція» і «компетентність» у наукових джерелах

Компетенція	Джерело	Компетентність	Джерело
1	2	3	4
Коло питань, у яких особа має знання, досвід.	Словник іншомовних слів [35, с. 431]	Поінформованість, обізнаність, авторитетність.	Словник іншомовних слів [35, с. 431]
Сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів і є необхідними для того, щоб якісно продуктивно діяти.	А. Хуторський [58, с. 60]	Володіння людиною відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї і предмета діяльності.	А. Хуторський [58, с. 60]

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
Внутрішнє, потенційне, приховане психологічне новоутворення, що представляє собою знання, алгоритм дій, системи цінностей і відносин.	І. Зимня [24, с. 13]	Мета і результат освіти.	І. Зимня [24, с. 13]
Об'єктивна категорія суспільно визначеного рівня знань, умінь і навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія.	О. Овчарук [38, с. 93]	Інтегрована характеристика якості особистості, результативного блоку, сформованого через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції.	О. Овчарук [38, с. 93]
Сукупність знаннєвих орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності щодо певного визначеного кола об'єктів дійсності, необхідних для її соціокультурного існування.	С. Бондар [3, с. 95]	Загальна здатність і готовність до продуктивної діяльності, інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід знання, вміння ставлення, поведінкові реакції.	С. Бондар [3, с. 95]

Наслідки здійсненого аналізу різноманітних підходів до трактування феноменів «компетенція» і «компетентність» дозволяють засвідчувати, що ці дефініції потрібно розмежовувати. Порівняння змістового наповнення цих термінів дає можливість визначити «компетенцію» як сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень тощо, необхідних для якісної діяльності, тоді як «компетентність» – це індивідуальна інтегрована якість особистості, яка визначається здатністю розв'язувати проблеми, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, вибираючи найбільш оптимальні й ефективні рішення, ґрунтуючись на знаннях, уміннях і навичках [8, с. 49].

Оскільки «полікультурна компетентність» є ключовим поняттям нашого науково-педагогічного дослідження, то виникає потреба у визначенні цієї дефініції. У своїй роботі Т. Чаркіна під терміном полікультурної компетентності розуміє «знання і практичне оволодіння рідною культурою, повагою та гордістю за власну націю, власний народ, а також знання про полікультурність навколишній світ, умінням й навичками пізнання цього світу, повага й розуміння культурних, расових, релігійних та інших відмінностей, толерантне ставлення, уміння й навички співробітництва й взаємодії з метою

збереження миру й розвитку» [60, с. 141]. Науковець Т. Гур'янова зазначає, що «полікультурна компетентність включає в себе наступні складові: готовність ставитися до самого себе як до особистості, як до суб'єкта життєдіяльності; готовність до взаємодії людини з іншими людьми; ставлення до діяльності людини, що виявляється у всіх її типах і формах» [14]. З позиції предмета нашого дослідження, нам імпонує визначення презентоване Х. Шапаренко, Ю. Рибкою: «Полікультурна компетентність дитини дошкільного віку передбачає сформованість здатності сприймати розмаїття культур, здатність закладу дошкільної освіти створити умови для формування толерантності, а це, у свою чергу, сприяє формуванню національної свідомості, патріотизму, інтеркультурної комунікації особистості» [61, с. 223–224]. Таким чином, вважаємо, що полікультурну компетентність дітей старшого дошкільного віку можна розглядати як індивідуальну інтегративну якість, яка визначається сукупністю знань, умінь, навичок, що сприяє засвоєнню дітьми знань про культуру власного народу, що є неодмінною умовою інтеграції в інші культури; розвитком уявлень про різноманіття культур у світі та умінь і навичок продуктивної взаємодії з носіями інших культур.

Здійснюючи конкретизацію основних понять, які складають поняттєвий апарат нашого дослідження, важливим є розкриття сутності понять «формування» та «засіб». Спираючись на аналіз довідникових джерел [7; 13; 20] нами визначено, що поняття «формування» використовується досить широко. З точки зору педагогічної науки, формування розглядається як процес становлення особистості в результаті об'єктивного впливу спадковості, середовища, цілеспрямованого виховання і власної активності. Формування особистості нерозривно пов'язане з її розвитком, проте в розвитку домінує аспект саморуху, а у формуванні – аспект зовнішнього впливу на неї. Розгляд джерел [7; 13] свідчить, що поняття «засіб», як педагогічна категорія, трактується у сучасних довідниках як «прийом або якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що слугує знаряддям у якій-небудь дії, справі» [7, с. 326; 13]. Щодо поняття «засіб навчання», то

його вчені розглядають як «матеріали та інструменти освітнього процесу, завдяки яким успішніше засвоюються знання та вміння» [32, с. 150].

Наступним розглянемо термінологічне словосполучення «ігрова діяльність». Дослідження цієї категорії змушує нас звернутися до сутності терміна «діяльність». Сучасна психологічна література презентує велику кількість трактувань означеного поняття. На нашу думку, в найбільш узагальненій формі «діяльність» варто сформулювати як «умови формування та розвитку суб'єкта, де суб'єкт не тільки діє, перетворюючи предмет відповідно до власної мети, але й виступає в різних якостях в процесі та результаті її здійснення, при якому змінюється як суб'єкт, так і об'єкт» [48]. Дослідники [11; 48] звертають увагу також на те, що: діяльність визначає особистість, її якості, психологічні стани, установки, мислення, почуття і волю; кожен вид діяльності займає якісно різне місце в різних вікових періодах розвитку особистості; організація конкретного виду діяльності та включення в неї дитини орієнтують суттєвий вплив на формування психологічних новоутворень. Ці твердження свідчать про взаємозв'язок діяльності та гри.

Посилаючись на психолого-педагогічну концепцію ігрової діяльності, подану Н. Кудикіною, можна відзначати, що поняттєва категорія «ігрова діяльність» є родовим стосовно феномену «гра». Науковець трактує гру як визначений прояв ігрової діяльності дитини, яка має конкретно-історичний, багатовидовий та креативний характер [31, с. 59]. Доповнюючи презентоване формулювання Т. Піроженко наголошує на тому, що гра – це активна форма пізнання оточуючої дійсності у період дитинства [43, с. 9]. Л. Виготський визначав гру як розумну і доцільну, підпорядковану певним правилам систему поведінки або витрату енергії [11, с. 128]. Науковці (Л. Артемова Д. Ельконін, І. Сікорський, М. Шуть та ін.) засвідчують, що найбільше задоволення дитина отримує від гри, яка тісно пов'язана з емоційною сферою. Ігромайстер М. Шуть вважає «одиноцею насолоди позитивну емоцію та її візуальний еквівалент – усмішку. Гра забезпечує радісне самопочуття, здоров'я, довголіття, дає

можливість задовольнятися життям, установити позитивні взаємини, зняти психічне перевантаження і компенсувати витрати життєвої енергії» [64, с. 13].

Аналіз наукових джерел [13; 31; 43; 66; 69 та ін.] свідчить про різновекторність у трактуванні категорії «ігрова діяльність»: вид активної діяльності дітей, у процесі якої вони оволодівають соціальними функціями, стосунками та рідною мовою як засобом спілкування між людьми»; особливе ставлення особистості до навколишнього світу; особлива діяльність дитини, яка змінюється і розгортається як її суб'єктивна діяльність; діяльність, в ході якої відбувається розвиток психіки дитини; соціально-педагогічна форма організації дитячого життя, дитячого суспільства. Варто підкреслити, що презентовані тлумачення не суперечать один одному, а навпаки доповнюють, дозволяючи обґрунтовувати означений феномен з різних точок зору.

Проаналізувавши подані тлумачення поняттєвих категорій «гра», «ігрова діяльність», маємо можливість схарактеризувати визначення з позиції досліджуваного предмета: ігрова діяльність як засіб формування полікультурної компетентності – це культурно-історична пізнавальна діяльність, спрямована на набуття дитиною особистісних якостей для прийняття загального та специфічного в кожній із культур як цінності, формування національної свідомості, патріотизму, інтеркультурної комунікації особистості, що знадобляться у повсякденному житті.

Таким чином, порівняльно-зіставний аналіз сутності ключових дефініцій дозволив розглянути формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності як психолого-педагогічний процес оволодіння необхідними знаннями, вміннями, навичками й особистісними якостями та здібностями для шанобливого сприйняття етнічного розмаїття та культурної самобутності людських етносів, продуктивної взаємодії з носіями інших культур, що знадобляться у повсякденному житті.

Подані в підрозділі 1.1. тлумачення понять свідчать про усвідомлену потребу в цілеспрямованому, спеціально організованому формуванні

полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

1.2. Сучасний стан проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

Полікультурність простору життєдіяльності особистості наразі є актуальною проблемою системи освіти, зокрема дошкільної. Сьогодні змінило вимоги до питань виховання підростаючого покоління та спрямувало педагогів до необхідності формувати у дітей дошкільного віку національну свідомість, патріотизм, вміння й навички толерантного спілкування з представниками різних культурних традицій, розвивати готовність і здатність до життя в полікультурному освітньому середовищі.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, погодимося з думкою Ж. Піаже [68], який, відзначаючи, що етнокультурні уявлення формуються в дошкільному віці, вказує, що вже в 5-6 років дитина набуває перші (фрагментарні і несистематичні) знання про власну етнічну приналежність. Як бачимо, старший дошкільний вік – оптимальний час для соціального розвитку і різних видів взаємин у соціумі. Діти старшого дошкільного віку мають оволодіти вміннями взаємодії в соціальному середовищі; знаннями власних можливостей; демонструвати іншим доброзичливе ставлення, розуміючи власні та їхні особливості; опанувати позитивним ставленням до представників різних етнічних груп, до їхньої культури, історії; засвоїти позитивні установки на спілкування і взаємодію з представниками інших народів і релігійних груп.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми засвідчує зацікавлення нею сучасними науковцями. Багато публікацій з цього приводу можна знайти серед праць таких розвідників, як: Т. Поніманська (вивчала аспекти ознайомлення дітей дошкільного віку з соціальною дійсністю); Н. Лисенко (розкривала

методику формування у дітей любові до рідного краю, національних традицій); Л. Артемова, Н. Гавриш, К. Крутій (висвітлювали чинники розвитку уявлень про рід, родовід); І. Рогальська-Яблонська (аналізувала сутність полікультурного виховання дітей дошкільного віку як соціально-педагогічну проблему); Н. Мельник (аналізувала актуальність формування полікультурної компетентності у дітей дошкільного віку); А. Чаговець, О. Курганнікова (трактували полікультурне виховання як передумову розвитку духовності дітей дошкільного віку); Х. Шапаренко, Ю. Рибка (розглядали духовний розвиток дошкільників як складову полікультурного виховання); О. Савченко (акцентувала увагу на принципі гуманізації, як вихідній позиції ознайомлення дітей дошкільного віку з соціальним довкіллям); О. Кононко (наголошувала на ролі дотримання у процесі формування у дітей уявлень про соціум принципів поступовості, системності та людиноцентричності); Г. Розлуцька, М. Сокол (розтлумачувалась принцип полікультурності в організації освітнього простору українського дошкільця). Розгляд вказаних вище досліджень дає змогу стверджувати, що формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку є тривалим і багатоаспектним процесом, результатом якого є готовність взаємодіяти з представниками різних етносів, культур, віросповідань на основах поваги та толерантного ставлення.

Аналізуючи полікультурну політику нашої держави, можна констатувати, що вона на законодавчому рівні закріплена у ряді нормативно-правових документів й міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України: Конституції України, Законах України «Про національні меншини в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про об'єднання громадян», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. У Законі України «Про охорону дитинства» визначено рівність прав і свобод всіх дітей, що проживають на території України «незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або

соціального походження, майнового стану, стану здоров'я ... або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи» [22].

Щоб визначити чи повною мірою реалізується у закладах дошкільної освіти формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, необхідно здійснити аналіз нормативно-програмових документів дошкільної освіти. Зокрема, у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) провідною ідеєю сформульовано гуманізацію, що здійснюється через формування в дітей дошкільного віку національних та моральних цінностей. Наголошення на національній приналежності відбувається з позиції єдності, взаємодоповнюваності всіх національностей на планеті. У зв'язку з цим у випускників закладів дошкільної освіти передбачено формування «комплексу уявлень про державу, народи, нації, суспільство, людство як узагальнені категорії; знання про те, що світ населяють різні народи, вони мають особливості зовнішнього вигляду, типові види занять, особливості побуту, пов'язані з умовами проживання, різняться за кольором шкіри, волосся, розміром очей, зростом, статурою, зовнішністю, звичаями тощо, люди у різних країнах розмовляють різними мовами» [1].

Оскільки освітні впливи перш за все регламентуються програмами розвитку, ми вважаємо за доцільне проаналізувати формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, відповідно до чинних освітніх програм розвитку дітей дошкільного віку (див. додаток А) та встановити чи спрямовують вони педагогів на означений процес.

Аналізуючи освітню програму розвитку «Впевнений старт для дітей старшого дошкільного віку» [10], слід зазначити, що вона передбачає формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу і до себе як до його частини; виявляє позитивне ставлення до світу, себе та інших; інтерес до пізнання іншої дитини як особливої, неповторної особистості та підтримка взаємодії з соціумом.

Спираючись на вищезазначене, можемо дійти висновку, що ця програма торкається лише певних аспектів формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, зосереджуючи свою увагу більшою мірою на забезпеченні збалансованого особистісного розвитку дітей, майже не беручи до уваги формування понять, надання знань про різноманіття культур, їх взаємозв'язок, міжкультурний діалог.

Розгляд Комплексної освітньої програми для закладів дошкільної освіти «Світ дитинства» [50] показав, що вона створена на основі центрованого на світі дитини підході й посиляється на принципи рівності, співіснування, свободи, співрозвитку та єдності прийняття й передбачає кінцевим результатом засвоєння знань, умінь і навичок дітьми дошкільного віку з кожної освітньої лінії, й, як наслідок, забезпечує сформованість у дітей дошкільного віку відповідних освітніх компетенцій. Слід також зазначити, що програма спрямована на виховання у дітей старшого дошкільного віку вміння бути привітними, приємними у спілкуванні з однолітками різних націй, кольору шкіри, уподобань та вірувань.

Аналіз комплексної освітньої програми «Дитина в дошкільні роки» [16], дає змогу стверджувати, що вона передбачає формування знань, окрім українських народознавчих традицій, ще й про різні народи й нації, викликання інтересу і доброзичливості до інших народів. Але результати аналізу цього нормативного документу засвідчують, що аспект полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку розкритий не в повній мірі.

Слід зауважити, що досить повно проблему формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, з нашого погляду, характеризує освітня програма для дітей від двох до семи років «Дитина» [17]. Так, у розділі «Дитина в соціумі», передбачено наявність у дітей старшого дошкільного віку таких знань: розширювати та закріплювати уявлення дітей про доступні географічні, економічні, культурні, історичні відомості з життя країни. Ознайомити з картою України, вчити знаходити їм карті столицю країни, гори, моря, річки, своє місто. Формувати вміння розрізняти позитивні та

негативні дії людей стосовно держави, давати адекватну мотивовану оцінку патріотичним (антипатріотичним) вчинкам персонажів, реальних осіб. Формувати ціннісне ставлення до всього українського. Формувати елементарні уявлення про держави, що знаходяться навколо нас; знати їх назви, народи, які там проживають; розуміти наявність культурних цінностей, що відрізняють нас і пов'язують. Формувати уявлення про світ як сукупність різних держав та народів. Формувати доброзичливе ставлення до громадян інших країн. Учити розуміти різноманітність традицій та культурних цінностей інших народів, держав. Дати дітям уявлення про те, що люди різних національностей можуть проживати на одній території і бути громадянами однієї держави, всі вони мають підтримувати і поважати країну, в якій живуть.

Щодо програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» [44], констатуємо, що вона орієнтує на розширення кола уявлень дітей старшого дошкільного віку про культуру, традиції українського народу. Позитивним є те, що цей аспект представлений розділами «Формування основ духовно-моральних якостей» та «Народознавство». Утім, про формування полікультурних знань та розвиток інтересу до культур та традицій інших народів у програмі не зазначено.

Аналізуючи Комплексну програму розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» [26] зазначимо, що змістовий компонент програми спрямовано на формування уявлень про народознавчі традиції, толерантне ставлення до представників інших національностей. Але все ж програмою більше пропонується виховання турботливого ставлення до всіх і всього, не акцентуючи увагу на полікультурному аспекті.

Розглядаючи програму розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» [64], зазначимо, що в ній закладені основи соціальної компетентності та акцентується увага на морально-духовному аспекті виховання. Програмою визначено, відповідно до предмета нашого дослідження, одним із основних освітніх завдань розширення уявлень про вікові, статеві, етнічні особливості людей, їхній спосіб життя, побут, діяльність. Проте, навіть

у цій програмі прозоро не визначено шляхи та засоби залучення дітей старшого дошкільного віку до полікультурних цінностей.

Аналіз Програми духовно-морального виховання дітей «Зерно любові» [23] засвідчив, що вона досить повно розкриває проблему формування у дітей дошкільного віку комплексу духовно-моральних рис, шляхом ознайомлення з християнськими та національними цінностями в площині освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти «Особистість дитини» та «Дитина в соціумі». Змістова частина програми враховує досвід і традиції української етнопедагогіки та ґрунтується на таких основних принципах гуманізації та демократизації освітнього процесу – орієнтування на особистість дитини, врахування інтересів, потреб та можливостей у процесі духовно-морального виховання. Як бачимо, вищезазначена програма більше зорієнтована на виховання громадянина української держави та формування у дітей старшого дошкільного віку духовно-моральних цінностей, не торкаючись при цьому особливостей різноманітних культур, поваги до них.

Здійснивши аналіз чинних освітніх програм розвитку дітей дошкільного віку, можемо зауважити, що вони тією чи іншою мірою стосуються проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, проте не надають особливого значення проблемі залучення дітей старшого дошкільного віку до досягнень світової культури, акцентуючи увагу на культурі власного народу.

Виявляючи сучасний стан проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності, доцільним вважаємо: визначення класифікацій дитячих ігор науковцями; з'ясування педагогічного потенціалу різних видів ігор у формуванні означеного процесу; характеристику функцій ігрової діяльності при формуванні полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

У контексті дослідження вагомим є аналіз видів ігор, що організовують з дітьми старшого дошкільного віку. Розгляд педагогічних напрацювань педагогів [6; 44; 57 та ін.] показав те, що в історії дошкільної педагогіки

існують різні класифікації видів дитячих ігор, які дослідники поділяють за відносними критеріями, а саме: змістом, сутністю, організацією та кількістю учасників, типами тощо.

Розвідки систематизацій дитячих ігор з'явилися в дослідженнях науковців ще з кінця XIX століття. Нам імпонує систематизація класифікацій дитячих ігор, здійснена В. Бутенко [8, с. 59], яка скомпонувала поділ ігор для дітей дошкільного віку педагогами (Р. Жуковською [4], П. Каптеревим [25], П. Лесгафтом [33], С. Русовою [49], Є. Тихеевою [55]) та психологами (І. Сікорським [51], Ж. Піаже [68], А. Смирновим [53], В. Штерном [63]), який подано в Додатку Б.

Аналіз поданих систематизацій видів ігор для дітей дошкільного віку показав, що вітчизняні та зарубіжні фахівці дошкільного виховання XIX–XX століть вивчали дитячу гру в контексті умов соціального життя та вкладали в основи класифікації такі умовні параметри: вік дітей (Ж. Піаже); відбиття різних функцій із життя людей (К. Грос, Р. Жуковська); кількість дітей (Є. Тихеева, П. Лесгафт, В. Штерн); наявність правил у грі (Ж. Піаже, П. Лесгафт); застосування фізичних чи розумових сил (П. Каптерев, І. Сікорський).

Розглядаючи гру в сучасній дошкільній освіті, вітчизняні дослідники [6; 8 та ін.] звертаються до систематизації, поданої Н. Кудикиною [31], яка включає дві системоутворювальні групи: творчі ігри (див. Додаток В) та ігри за правилами (див. Додаток Г). У контексті нашої розвідки, ця класифікація є раціональною, оскільки вона диференціює й виділяє види ігор найбільш глибоко та інформативно.

З огляду на предмет нашого дослідження, логічним вбачаємо з'ясування педагогічного потенціалу різних видів ігор у формуванні полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Структурними компонентами творчих ігор є ролі, ігрові дії, ігрове використання предметів-замінників, реальні стосунки між дітьми [6]. Педагогічна цінність творчих ігор у формуванні полікультурної компетентності полягає в тому, що це самодіяльні ігри, в яких діти старшого дошкільного віку самостійно додумують сутність і творчо їх реалізують. Вони в такий спосіб презентують власні полікультурні

знання; відтворюють власну адекватну реакцію на особливості представників інших культур; правильно розуміють прояви іншої культури (її символи, стиль одягу, спосіб життя). Провідними рисами творчих ігор дітей старшого дошкільного віку вважають колективний характер, прояв ініціативи в грі, розширений зміст сюжету гри, велику зацікавленість до відбиття складних подій та фактів оточуючого світу, бажання та вміння підбирати й суміщати розмаїтий ігровий матеріал, спроба оцінювати, інспектувати та налагоджувати власну діяльність та дії інших гравців.

З метою формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку можуть використовуватись різні види ігор за правилами. Цей вид ігор стимулюватиме зацікавлення дітей старшого дошкільного віку до вирішення інтелектуальних завдань, сприятиме розвитку довільної уваги.

Погоджуємось із дослідницею Н. Кудикіною, яка стверджує, що кожна гра зобов'язана реалізовувати певні функції [31]. Врахувавши визначені науковцем функції ігрової діяльності, в аспекті нашого дослідження, ми означили функції ігор для забезпечення формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку й обґрунтували їх:

- дидактична функція сприяє накопиченню дітьми старшого дошкільного віку науково-обґрунтованих знань щодо культури власного та інших народів, з метою розвитку толерантного мислення з усвідомленням менталітету не тільки власної, але й іншої культури;
- виховна функція спрямована на виховання моральних якостей дітей старшого дошкільного віку щодо толерантної міжкультурної взаємодії;
- розвивальна функція спрямована на розвиток творчих здібностей в процесі занурення у світ культури власного народу та культур інших національностей;
- діяльнісна функція полягає у застосуванні набутих полікультурних знань, умінь і навичок у повсякденному житті;

- аксіологічна функція сприяє формуванню ціннісного ставлення до творів національної та світової культури, історії, повага до традицій та звичаїв власного та інших народів;
- креативна функція спрямована на розвиток та реалізацію творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку, оволодіння новими способами дії щодо міжетнічного спілкування;
- сугестивна функція полягає у створенні комфорту, сприятливої атмосфери, щиросердної радості в процесі спілкування з дітьми інших національностей.

Результати проведеного нами дослідження показали, що педагогічний потенціал ігрової діяльності у формуванні полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку залежить від: здійснення особистісно-орієнтованого підходу у взаємодії вихователя з дітьми у процесі організації ігрової полікультурної діяльності та забезпечення оптимального педагогічного керівництва нею з боку дорослого; створення предметно-ігрового середовища із застосуванням атрибутів для самостійної організації дітьми ігрової діяльності полікультурного змісту; реалізації інтегрованого підходу у використанні ігрової діяльності полікультурного змісту.

1.3. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

Аналіз сучасного стану проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності доводить необхідність визначення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов, реалізація яких позитивно впливатиме на досліджуваний нами феномен. Вважаємо, чим точніше визначені та краще підготовлені умови, тим більш високих результатів можна досягти.

У довідникових джерелах існує декілька трактувань поняття «умова». Зокрема, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови цей

феномен висвітлюється як «необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь, як фактор, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник» [7]. Філософський енциклопедичний словник зазначає, що «умова – це філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення до тих факторів, завдяки яким вона існує» [56].

Нами було сформульовано припущення, що формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності буде ефективнішим за впровадження таких педагогічних умов: становлення полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти; організація полікультурного предметно-ігрового середовища для дітей старшого дошкільного віку; орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття.

Розглянемо детальніше сутність та особливості застосування кожної з визначених педагогічних умов.

Вибір першої педагогічної умови – становлення полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти, обумовлений тим, що на сьогоднішній день виникає потреба по формуванню полікультурної особистості для роботи з колективами дітей з різним етнічним складом, до виховання в дітей толерантності по відношенню до людей різних національностей, розвитку міжкультурної комунікації в закладах дошкільної освіти.

Наукове обґрунтування першої педагогічної умови передбачає визначення функцій, принципів, що сприятимуть становленню полікультурної компетентності вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти та характеристику структурних компонентів означеного процесу.

Аналіз наукових та довідникових джерел свідчить про різне трактування феномену «функція»: як коло діяльності, призначення, роль [30]; як роботу кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; повинність, місія;

роль, яку виконує той чи інший елемент соціальної системи [35]. Інтегруючи з темою нашого дослідження, розуміємо цей феномен як якісну характеристику, спрямовану на збереження, підтримку і розвиток системи формування полікультурної особистості, що поєднує знання в галузі національної культури, орієнтацію на етнокультурні духовні цінності, толерантність і здатність до полікультурного діалогу.

Основні функції полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти розглядаємо з урахуванням специфіки його діяльності, різноманіття у спілкуванні, можливостей творчої самореалізації. У контексті нашого дослідження, ми схарактеризували такі функції полікультурної компетентності вихователя: мотиваційну, когнітивну, комунікативну і регуляційну, сутність яких розкрита і подана в таблиці (див. Додаток Д). Аналізуючи таблицю, можемо стверджувати, що кожна функція відображує різноманіття вирішення педагогічних задач та підкреслює багатоаспектність змісту освітньої діяльності вихователя в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти.

Наступним кроком вбачаємо визначення принципів, що виступають у ролі базових, спрямовуючих положень, нормативних вимог до організації та проведення освітнього процесу, упродовж якого відбувається становлення полікультурної компетентності вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти. Нами були обрані специфічні принципи (див. Додаток Е), які будуть сприяти становленню полікультурної компетентності вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти та які функціонують як практичні вказівки, якими можна користуватись з метою гармонізації різних культурних впливів в єдиний освітній процес, врівноваження складних міжетнічних відносин в дитячому колективі.

Нами виділено взаємопов'язані структурні компоненти полікультурної компетентності вихователя – мотиваційно-особистісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний.

У структурі особистості мотивація займає особливе місце і є основним поняттям, який використовується для пояснення рушійних сил поведінки і діяльності людини. Науковці розглядають сутність поняття «мотив» як усвідомлену потребу (А. Ковальова), як предмет потреби (О. Леонт'єв), як ототожнення з потребою (М. Смирнов). На думку І. Жадленко, «повноцінний морально-етичний розвиток та саморозвиток особистості може стати реальністю тільки за умови пробудження його внутрішнього джерела. Саме це виступає у кінцевому результаті в якості мотиву діяльності й визначає центральний вектор особистості» [19, с. 62]. Як бачимо з тлумачень, мотиви зумовлені потребами, спонукають і стимулюють до конкретної діяльності.

Щодо терміну «мотивація», то у наукових розвідках С. Петренко ми знаходимо його обґрунтування як «поняття, яке використовується для пояснення послідовності поведінкових дій, спрямованих на конкретну мету, яка може змінюватися залежно від ситуації». У поняття «мотивації» входять моменти активізації, керівництва і реалізації цілеспрямованої поведінки людини» [40, с. 104]. Аналізуючи тлумачення дослідниками понять «мотив» і «мотивація», можемо стверджувати, що мотивація визначається як спонукання до дії певним мотивом і розуміється як процес вибору з різних можливих дій, який регулює і спрямовує означену дію на досягнення специфічних для даного мотиву станів та підтримує цю спрямованість.

З огляду на предмет нашого дослідження, мотиваційно-особистісний компонент полікультурної компетентності включає потреби, мотиви, цілі, інтереси до розвитку полікультурного суспільства в їх складній взаємодії, тобто сукупність соціальних установок, ціннісних орієнтацій, що складають основу мотивів, тобто все те, що включає поняття полікультурна спрямованість особистості. Особистість вихователя закладу дошкільної освіти характеризується професійно-педагогічною та полікультурною спрямованістю, зміст, глибина, стійкість якої утворює той «стрижень», на якому базуються основні властивості особистості педагога. Формування означеної спрямованості можливе лише за умови систематичного професійно-особистісного

самовдосконалення. Відповідно мотиваційною основою полікультурної компетентності вихователя є показники, що характеризують професійний аспект його діяльності: сформованість високоморальної мотивації поведінки, вчинків при взаємодії з представниками різних культур і національностей.

В аспекті нашої проблеми, характеристикою мотиваційно-особистісного компонента є: мотиви, цілі, ціннісні установки вихователя закладу дошкільної освіти; ставлення до полікультурної діяльності як до цінності; потреба вихователя закладу дошкільної освіти в розвитку і самовихованні власної полікультурної компетентності; готовність до прояву особистої ініціативи і авторського стилю взаємодії; готовність працювати в полікультурній групі дітей дошкільного віку; прагнення до особистісного самовдосконалення, самоосвіти, наявність мотивів діяльності; прагнення до досягнення ефективної співпраці з дитиною та її батьками як представниками іншої культури; бажання попередити і подолати міжкультурні суперечності, які виникають у процесі організації освітнього процесу; потреба в наданні дієвої допомоги дитині з метою оптимізації процесу її адаптації до закладу дошкільної освіти.

Як бачимо, мотиваційно-особистісний компонент полікультурної компетентності визначає ставлення вихователя до власної діяльності в багатонаціональній групі дітей дошкільного віку, центральним у якому є безумовне прийняття дитини будь-якої національності.

Отже, мотиваційно-особистісний компонент реалізує мотиваційну і регулятивну функції, визначаючи концепцію життя і буття в професії, забезпечуючи смислову саморегуляцію і постійне прагнення вихователя до саморозвитку, самореалізації в умовах професійної діяльності в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти.

Слідуючи окресленою нами логікою дослідження, приступимо до розкриття когнітивного компоненту полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти. Розглядаючи термін «когнітивний», звернемось до праці І. Сокол, яка пов'язує його з «пізнавальною сферою

людини, що становить сукупність знань, необхідних для продуктивної діяльності» [54, с. 44–45].

З огляду на предмет нашого дослідження, когнітивний компонент полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти полягає в поглиблених знаннях про культуру, про процеси культурного розвитку суспільства та особистості, про культурно-історичний досвід власного народу, власної історії. Також до означеного компоненту можна віднести гнучкість, оперативність і критичність мислення, толерантність мислення, відсутність стереотипів, вміння визначити проблему та об'єкт конфлікту для адекватної оцінки природи ситуації, що склалася, знання психологічних мотивів, які обумовлюють той чи інший тип поведінки особистості, знання про прогнозування, запобігання і способи вирішення міжетнічних конфліктів, ерудиція, інтуїція, мобільність і т. д. Когнітивний компонент полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти також характеризує сукупність знань психологічних особливостей національних відносин, сутність і засоби самовиховання полікультурної компетентності, здатність до систематизації, узагальнення та самоосвіти. Однак, на нашу думку, полікультурна компетентність вихователя закладу дошкільної освіти проявляється не стільки в сумі знань, скільки в особливому стилі мислення, що дозволяє усвідомлено організовувати освітній процес, здійснювати ціннісний вибір методів навчання і виховання.

Отже, когнітивний компонент полікультурної компетентності забезпечує осмислення вихователем закладу дошкільної освіти власних цінностей: життєвих, професійних і полікультурних, яке відбувається через самопізнання, самооцінку і самовизначення. Всі ці три процеси дозволяють педагогу фіксувати зміни у власному «професійному Я», що виступає стимулом для подальшого самовдосконалення та професійного зросту.

Когнітивний компонент полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти реалізує пізнавальну, регуляційну та комунікативну функції, систематизуючи інформацію на єдиній концептуальній основі.

Діяльнісний компонент полікультурної компетентності включає в себе способи і прийоми освітньої діяльності вихователя закладу дошкільної освіти: вміння підбирати адекватні педагогічні засоби, діагностичні методи при здійсненні освітньої діяльності в полікультурній групі, творчий оптимізм, здатність до моделювання ситуацій, пов'язаних з попередженням або подоланням суперечностей з представниками різних культур. Означений компонент становить систему вмінь і навичок, які сприяють вирішенню завдань ефективною взаємодією та продуктивного педагогічного співробітництва з опорою на життєвий досвід вихованців та їхніх сімей, представників різних національностей, для надання допомоги дітям у вирішенні проблем їх адаптації, для забезпечення захисту дітей від насильства, приниження і знущань з боку однолітків і дорослих.

Отже, діяльнісний компонент полікультурної компетентності передбачає наявність таких умінь вихователя закладу дошкільної освіти: бачити життєві полікультурні цінності та досягати конкретних практичних результатів; вступати в діалог з носіями іншої культури, передавати інструментарій самопізнання і саморозвитку іншому; усвідомлювати та співвідносити власні бажання, можливості з вимогами конструктивної взаємодії з представниками різних культур; застосовувати в освітньому процесі інноваційні засоби та способи подання інформації; використовувати *методологічні знання* загальних принципів вивчення педагогічних явищ, закономірностей навчання і виховання дітей дошкільного віку в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти; *теоретичні знання* цілей, принципів, змісту, методів і форм освітньої діяльності і закономірностей формування і розвитку особистості; *методичні знання* основ методик дошкільної освіти; виділити основне в інформації, яку пропонують дітям для здійснення освітньої діяльності в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти; викладати інформацію проблемно і залучати дітей до діалогу; враховувати в ході роботи над проблемою принцип індивідуального підходу до дітей (індивідуальні особливості засвоєння, сприйняття інформації) і коригувати освітній процес; поєднувати подання

інформації з організацією самостійної пізнавальної практичної діяльності дітей; розуміти природу відносин і поведінки представників різних культур.

Таким чином, діяльнісний компонент полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти забезпечує створення ним нових педагогічних технологій, проектування культуровідповідних засобів навчання, нестандартних, творчих та інноваційних методик для дітей дошкільного віку, вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у полікультурній групі.

Перехід до розгляду рефлексивного компоненту спрямовує нас на характеристику його сутності поняття «рефлексія». Звернення до дисертаційної роботи Я. Бугерко, дало нам можливість розглянути означений феномен як специфічну психічну реальність, котра синтезує у собі основні риси базових компонентів психіки, щонайперше таких, як «здатність – процес – стан – властивість» [5, с. 192]. Щодо термінологічного словосполучення «рефлексивний компонент», можемо трактувати його, спираючись на визначення І. Сокол як «пізнання й аналіз педагогом явищ власної свідомості та діяльності» [54, с. 44–45]. Відповідно до предмету дослідження, рефлексивний компонент полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти визначаємо позитивне оцінювання полікультурних явищ з опорою на соціально і особистісно значущі цінності, здатність сприймати внутрішній світ іншого і ототожнювати себе з ним.

Рефлексивний компонент полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти проявляється в усвідомленому ставленні до власної індивідуальності та індивідуальності дитини, культурної самоідентифікації; педагогічної рефлексії, самоаналізу, самооцінки, самоконтролю, критичності і характеризується: сформованою системою духовно-моральних цінностей; гуманістичним уявленням про різноманіття культур і загальнолюдських принципів їх взаємодії; проявом індивідуального стилю діяльності в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти; усвідомленням

необхідності коригування власної діяльності з урахуванням взаємодіючих в ній культур при плануванні професійної діяльності в полікультурному середовищі.

Отже, рефлексивний компонент полікультурної компетентності визначається саморозвитком особистісної культури вихователя закладу дошкільної освіти, готовністю проявляти особистісне ставлення до педагогічної реальності і вміннями: творчо ставитися до власної педагогічної діяльності та культурних відмінностей дітей дошкільного віку; прогнозувати розвиток особистості дитини в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти; знаходити нестандартні прийоми у вирішенні проблемних завдань; бачити себе очима дитини – представника іншої культури, вдосконалювати власні особистісні якості і стиль спілкування в полікультурному середовищі; усвідомлено здійснювати рефлексію власної діяльності, критично переглядати і змінювати власні оцінки чужої культури відповідно до розширення знань і досвіду діяльності в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти.

Рефлексивний компонент полікультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти сприяє реалізації регуляційної та комунікативної функцій та самостійному прогнозуванню і коректуванню подальшого розвитку власної полікультурної компетентності.

У межах нашого дослідження, вважаємо за доцільне виокремити показники, що мають бути притаманні вихователю у його професійній діяльності для ефективного формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності, спираючись на подані Дж. Гілфордом [12] параметри: чутливість до проблеми, швидкість, гнучкість, оригінальність мислення. Чутливість до проблеми ми визначаємо у вмінні вихователя створювати атмосферу творчості у процесі ігрової діяльності, виступаючи носієм не готової полікультурної інформації, а особистістю, яка знає, як набути знання, враховуючи попередній досвід дітей старшого дошкільного віку. Швидкість мислення характеризуємо як здібність вихователя до спонтанного реагування на хід ігрової ситуації, що вимагає негайного плану дій; вміння стежити за думками дітей старшого дошкільного віку у процесі

полікультурної ігрової діяльності та здатність швидко переорієнтовуватися з однієї ідеї, яку вони подають, на іншу. Гнучкість мислення, у контексті нашого дослідження, передбачає вміння вихователя бачити особливості вікової групи та здійснювати індивідуально-диференційований підхід до дітей під час розподілу ролей, поясненні правил гри з полікультурним змістом; здібність заохотити дітей до гри, знайти нові шляхи вирішення проблеми, у разі виникнення апатії до ігрової діяльності (оскільки ігрові завдання, які необхідно розв'язувати, не завжди гарантують зацікавленість дітей). Оригінальність мислення вихователя визначається вибором нестандартного змісту полікультурної гри, добором влучних засобів зацікавленості дітей грою, обранням нешаблонних прийомів подачі ігрового матеріалу та обладнання.

Другою педагогічною умовою нами визначено організація полікультурного предметно-ігрового середовища для дітей старшого дошкільного віку. Розгляд психолого-педагогічної літератури [34; 62 та ін.] дав змогу стверджувати, що поняття «середовище» визначається в двох аспектах: як середовище навколишнє (середовище проживання і діяльності особистості) і середовище соціальне (суспільні, матеріальні й духовні умови існування та діяльності особистості). Середовище здійснює важливий вплив на формування і розвиток особистості, в той же час під впливом діяльності людини воно змінюється, але в процесі цих змін змінюються і самі люди. Спираючись на положення про те, що соціальне середовище і особистість знаходяться в постійній взаємодії, ми вважаємо, що система ціннісних орієнтацій, сформована таким середовищем, відображує особливий інтерес і заслуговує пильної уваги в формуванні у дітей старшого дошкільного віку полікультурної компетентності.

Розглядаючи поняття «полікультурне середовище» ми спираємось на думку І. Петрової, яка зазначає, що воно покликано створювати зручні умови для повної особистісної самореалізації представника будь-якої культури і національності [41]. У межах нашого дослідження поняття «полікультурне предметно-ігрове середовище» вважаємо доцільно інтерпретувати

як динамічний і мобільний простір, наповнений взаємодіючими іграшками, атрибутами, матеріалами, предметами-замінниками, об'єктами, що забезпечують діяльність, спрямовану на засвоєння духовних цінностей етнокультури, загальнонаціональної культури та культури світу дітей старшого дошкільного віку.

До полікультурного предметно-ігрового середовища, на нашу думку, повинно входити: ігрове поле, ігрове устаткування, іграшки, ігрова атрибутика різного роду, ігрові матеріали, необхідні для ігрової діяльності дітей полікультурного змісту. Усі ці ігрові засоби знаходяться, зазвичай, не в якомусь абстрактному ігровому просторі, а в груповій кімнаті, ігровій залі, на майданчику закладу дошкільної освіти. Для створення такого середовища вихователі повинні знати функціональні можливості ігрового матеріалу, вміти формувати ігротеку групи, розподіляти її на куточки (центри, зони). Варто також подбати про відповідність іграшок вікові дітей, характеру їхньої діяльності, про правильне комплектування ігрових наборів. Обов'язково, вихователь повинен вміти створити умови для ігрової діяльності дітей, які сприятимуть розвитку їхніх пізнавальних процесів [62, с. 139].

Посилаючись на педагогічні чинники розвивально-ігрового предметного середовища, визначені Л. Лохвицькою [34, с. 13], можна виділити основні завдання та можливості полікультурного предметно-ігрового середовища:

- здійснювати формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, орієнтуючись на конкретну особистість;
- об'єднувати дітей у групи за здібностями й інтересами незалежно від національності;
- через різноманітні матеріали, посібники, атрибути полікультурного змісту тощо заохочувати дітей до досліджень, випробовування власних ідей;
- забезпечувати гармонійні зв'язки між дитиною і навколишнім світом та діалог дітей різних національностей;
- заохочувати дітей до різних видів полікультурної діяльності, зокрема ігрової;

- спонукати дітей здійснювати вибір партнера в грі, взаємодіючи з представниками різних народів та культур;
- сприяти сприйняттю дітьми старшого дошкільного віку історії, культури, фольклору власного народу та інших етнічних груп.

Компонентами полікультурного предметно-ігрового середовища можна визначити: природні, соціальні та культурні складники; роботи художників, конструкторів, майстрів-оздоблювачів (твори мистецтва, меблі, інструменти, предмети, вироби прикладного мистецтва, посібники, іграшки) різних народів; продукти діяльності дорослих для дітей – персоналу закладу дошкільної освіти та батьків полікультурного змісту (виставки, оформлення інтер'єру, посібники тощо); вироби дітей (малюнки, аплікації, ліплення, саморобки та ін.).

Спираючись на сформульовані В. Давидовим [15] твердження, нами визначено вимоги до організації та створення полікультурного предметно-ігрового середовища в сучасному закладі дошкільної освіти:

- середовище повинне бути гетерогенним та складним, складатися з різноманітних елементів, необхідних для формування й оптимізації всіх видів діяльності дитини. Гетерогенність і складність середовища дозволить дитині відшукувати, вибирати, а потім самостійно створювати предмети власної моторної, сенсорної, маніпулятивно-пізнавальної, художньої і ігрової активності;
- середовище повинне бути пов'язаним, дозволяючи дитині вільно переходити від одного виду діяльності до іншого і виконувати їх як взаємопов'язані життєві моменти. Завдяки пов'язаності середовища, дитина буде сприймати різні види власної полікультурної діяльності як взаємообумовлені і доповнюючі один одного. Цієї мети можна досягти за рахунок багатofункціональності елементів предметного й ігрового середовища і включення їх в різні функціональні структури;
- середовище повинне бути гнучким і керованим як з боку педагога, так і дитини. Гнучкість і керованість середовищем дозволить дитині максимально широко проявити власну активність і прагнення до перетворення

світу, а вихователю – видозмінити структуру і функції різних об'єктів і предметів відповідно до різноманітних полікультурних освітніх завдань. У цьому випадку педагог отримає можливість коригувати діяльність, не втручаючись в неї прямо з вербальними вказівками. Змінюючи умови і предметно-ігрове оточення, спонукаючи дітей приймати самостійне рішення, вихователь може досягти мети. Управління середовищем буде відбуватися від імені самих предметів, які виступають в ролі своєрідних партнерів діяльності дітей.

Таким чином, презентована організація полікультурного предметно-ігрового середовища для дітей старшого дошкільного віку сприятиме: залученню дітей старшого дошкільного віку до національно-культурних цінностей як до свого, так і інших народів; розвитку потреби в праці, любові та повазі до людини, рідного краю, розуміння рівноцінності культур поряд народів, що живуть; прагненню користуватись нормами поведінки в ігровій діяльності, формуванню культури спілкування в полікультурному середовищі; розвиток інтересу не тільки до рідної культури, але й культури інших народів, до її відродження та збереження.

Обґрунтування третьої педагогічної умови – орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття – актуалізується державною політикою щодо розвитку освіти, визначеною у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті [37], що полягає у вихованні людини демократичного світогляду, яка поважає громадянські права і свободи, традиції народів і культур світу, національний, релігійний, мовний вибір кожної людини.

У контексті обґрунтування цієї педагогічної умови передбачено звернення до сутності термінологічного словосполучення «полікультурне різноманіття» та здійснення семантичного аналізу основних його дефініцій. Зокрема, розглядаючи поняття «полікультурність» в контексті нашого дослідження, нам імпонує тлумачення означеного феномену науковцем І. Рогальською-Яблонською, як здібність особистості об'єднувати у власній

свідомості всілякі цивілізовані пласти, галузі, сенси, значення й стверджує, що полікультурне виховання особистості змінює різноманітність суспільства в дієвий чинник його розвитку, забезпечує стрімке пристосування підростаючого покоління до мінливих умов існування, допомагає розвинути різнобічну полікультурну картину світу [47, с. 180]. Щодо терміну «різноманітність», то знаходимо його трактування у Словнику української мови, яке означає різницю чи відмінність між людьми, тваринами чи речами, різноманітність, нескінченність чи велику кількість різних речей, несхожість, нерівномірність чи множинність. Категорію «полікультурне різноманіття» також беремо із указанного словника, яка тлумачиться як множинність, співіснування та взаємодія різних співіснуючих культур у всьому світі та в певних областях, і стосується ступеня їхньої мінливості та культурного багатства з метою об'єднання та не розмежування [52].

У сучасній освітній системі центральною постаттю є особистість, яка виховується та розвивається у полікультурному середовищі. Як зазначають науковці А. Чаговець, О. Курганнікова, духовність, людяність, толерантність, товариськість, повага до людей різних національностей не передаються у спадок, їх потрібно виховувати у кожному поколінні. І чим раніше розпочати виховання означених якостей, тим швидше і міцніше вони засвоюються, стають більш стійкими. Саме в старшому дошкільному віці відбувається формування уявлень про різноманіття культур і їх взаємозв'язок; виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння [59, с. 256].

Орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття актуалізується згідно з вимогами Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції та чинних освітніх програм для дітей дошкільного віку. Зокрема, метою дошкільної освіти відповідно Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина» визначено «формування основ світогляду цілісної, життєво активної, гуманістично спрямованої

особистості – громадянина(ки) демократичного суспільства, який(а) у своїй життєдіяльності буде сповідувати національно-культурні, загальнолюдські та громадянські цінності» [17, с. 4].

Завдяки розвідкам науковців [47; 59; 60], можемо схарактеризувати провідну ідею орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття, яка полягає у пробудженні зацікавленості та шанобливого ставлення дітей до культури різних народів шляхом ознайомлення з традиціями та звичаями, побутом та працею, мовою та пам'ятками.

Виходячи із зазначеної вище ідеї, можна констатувати, що особистість дитини старшого дошкільного віку повинна бути орієнтована, в першу чергу, на такі узагальнені цінності, як: прагнення до поповнення полікультурного світогляду і культурологічних знань; усвідомлення завдання по засвоєнню необхідного матеріалу для позитивної взаємодії з людьми різних культур; прийняття цінностей представників різних культур; прагнення до спільної діяльності з представниками різних національностей; усвідомлення власної приналежності до певної культури; толерантне ставлення до представників інших національностей; розуміння і прийняття інших культур; повага до культурних відмінностей.

Отже, можна відзначити, що презентовані цінності відображатимуть прагнення дітей старшого дошкільного віку до особистісного самовдосконалення і формування позитивних ціннісних відносин між дітьми різних культур і національностей.

Змістовий аспект орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття визначено в освітніх програмах розвитку дітей дошкільного віку, сутність якого розкрито у підрозділі 1.2.

Формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття передбачає не тільки мобілізацію знань, а й умінь та поведінкових відносин. Зокрема, у процесі організації освітньої

діяльності з дітьми старшого дошкільного віку, доцільно звертати увагу на формування таких умінь: адекватно реагувати на особливості представників інших культур; контактувати з представниками різних культур; правильно розуміти прояв іншої культури (її символи, стиль одягу, спосіб життя); розуміти емоції і почуття людини; бачити зв'язок між своєю та іншою культурою; використовувати отримані знання про інші культури у власній оцінці людей; аналізувати причини, що ведуть до виникнення міжкультурних конфліктів; толерантно і доброзичливо ставитися до традицій інших національностей, чужої культури, іншого способу життя.

Отже, орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття не може бути ізольованими від конкретних умов його організації та носить інтегративний, цілісний характер.

Ми погоджуємось з думкою І. Рогальської-Яблонської [47, с. 184], яка зазначає, що у складних реаліях сьогодення, коли спостерігається різке падіння морально-розвивального впливу важливих інституцій соціалізації – сім'ї, освітніх закладів, засобів масової інформації – цілком закономірним є пошук дієвих методів, які сприяли б розвитку високоморальної толерантної особистості, здатної цінувати культурні надбання власного народу і поважати культурні цінності інших національностей. Вважаємо, що ефективними методами формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку можуть бути: діалоги (для розвитку навичок міжкультурного спілкування застосовувався метод діалогу); метод мікрофона (групове обговорення, що дає можливість кожному висловити власну думку щодо проблеми); рольові ігри (ігри з полікультурним змістом допомагають дітям при засвоєнні матеріалу, при формуванні поведінкового компонента, активізують діяльність дітей на заняттях); зустрічі з представниками інших культур; крос-культурний метод (дозволяє паралельно вивчати культури різних народів, шляхом порівняння виявляти подібності та відмінності); метод багатоканальної діяльності (відомо, що діти краще засвоюють ті знання, які впливають на їхні

почуття); метод активного моделювання (практична модель виховання за допомогою гри, казки, театралізованої діяльності); метод розв'язання проблем (обирається проблема, яка не має однозначного рішення); метод інтелектуальних хвилинок (результативність його в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх дітей упродовж обмеженого часу); метод чарівних перевтілень (допомагає дітям уявити себе в іншому образі).

Пропоновані методи сприятимуть активній творчій діяльності особистості в сучасному полікультурному освітньому середовищі, яка зберігає власну соціально-культурну ідентичність, прагне до розуміння інших культур, поважає розмаїття культурно-етнічних спільнот, уміє жити в мирі та злагоді з представниками різних рас, національностей, вірувань.

Проаналізувавши педагогічні джерела [59; 60; 61], можна стверджувати, що освітній процес з метою формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття доцільно здійснювати у певній послідовності, яку графічно зображено на рис. 1.1.

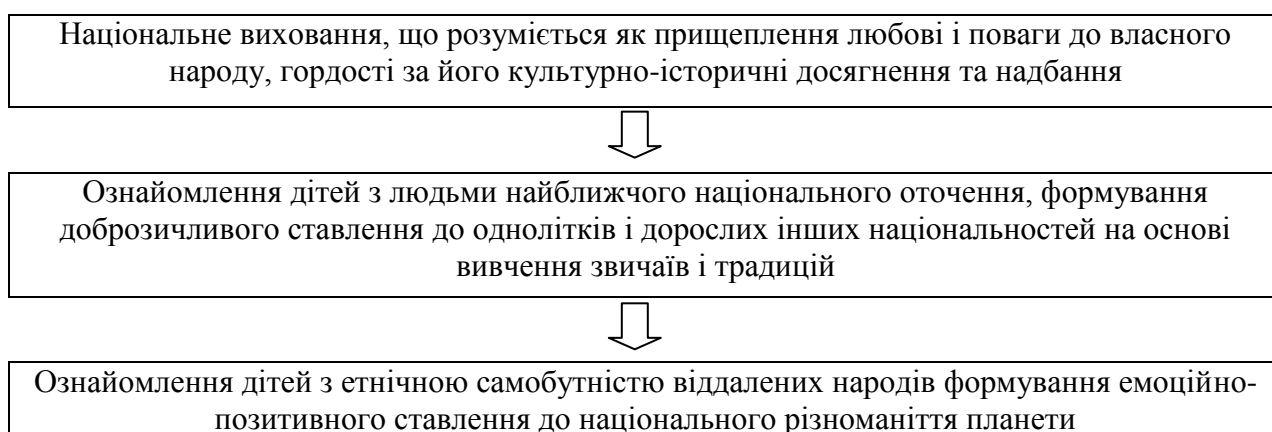

Рис. 1.1. Послідовність здійснення освітнього процесу з метою формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття

На нашу думку, дотримання презентованої на рис. 1.1 послідовності здійснення освітнього процесу з метою формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття, забезпечить формування світогляду відкритої, толерантної, з високими моральними

цінностями особистості зі сформованим ставленням до власного народу, яка розуміє різні культури за допомогою засобів матеріальної і духовної культури, тобто полікультурної компетентності.

Отже, теоретичний аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що визначені педагогічні умови є достатніми і здатні забезпечити успішне формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Висновки до розділу 1

На підставі аналізу педагогічних та психологічних джерел щодо формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності схарактеризовано поняттєвий апарат дослідження. У процесі розгляду доведено актуальність і значущість означеної проблеми в наш час. Здійснено конкретизацію основних понять, які складають поняттєвий апарат педагогічного дослідження: «полікультурність», «полікультура», «полікультуралізм», «мультикультуралізм», «компетентнісний підхід», «компетенція», «компетентність», «полікультурна компетентність», «ігрова діяльність», «формування», «засіб».

Результати проведеного аналізу наведених визначень дозволили сформулювати категорію «формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності» як психолого-педагогічний процес оволодіння необхідними знаннями, вміннями, навичками й особистісними якостями та здібностями для шанобливого сприйняття етнічного розмаїття та культурної самобутності людських етносів, продуктивної взаємодії з носіями інших культур, що знадобляться у повсякденному житті.

Упродовж педагогічного дослідження сучасного стану формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності було здійснено аналіз нормативно-програмової бази

дошкільної освіти, дотичної до предмету дослідження. Результати наукового пошуку дали змогу стверджувати, що чинні освітні програми розвитку дітей дошкільного віку тією чи іншою мірою стосуються проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, проте не надають особливого значення проблемі залучення дітей старшого дошкільного віку до досягнень світової культури, акцентуючи увагу на культурі власного народу.

Узагальнення матеріалів аналізу наукових джерел дало підстави для визначення класифікацій дитячих ігор науковцями; з'ясування педагогічного потенціалу різних видів ігор у формуванні означеного процесу; характеристику функцій ігрової діяльності при формуванні полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Схарактеризовано педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Доведено, що становлення полікультурної компетентності вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти (перша педагогічна умова) обумовлене потребою щодо формування полікультурної особистості для роботи з колективами дітей з різним етнічним складом, виховання в дітей толерантності по відношенню до людей різних національностей, розвитку міжкультурної комунікації в закладах дошкільної освіти. Визначено функції, принципи, що сприятимуть становленню полікультурної компетентності вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти та здійснено характеристику структурних компонентів означеного процесу.

Обґрунтування другої педагогічної умови, а саме, організація полікультурного предметно-ігрового середовища для дітей старшого дошкільного віку, дало змогу розкрити сутність понять «середовище», «полікультурне середовище», «полікультурне предметно-ігрове середовище»; визначити вимоги, завдання та можливості сучасного закладу дошкільної освіти до організації й створення полікультурного предметно-ігрового середовища та його компоненти.

В аспекті третьої педагогічної умови схарактеризовано провідну ідею та змістовий аспект орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття. З'ясовано ефективні методи та засоби формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Сформульовано цінності, які відобразатимуть прагнення дітей старшого дошкільного віку до особистісного самовдосконалення і формування позитивних ціннісних відносин між дітьми різних культур і національностей.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Організація наукового дослідження

Логічним продовженням здійсненого теоретичного обґрунтування є *педагогічний експеримент*, тобто метод збору педагогічних фактів в спеціально створених умовах, що дають можливість вивчення та перевірки педагогічних впливів відповідно до проблеми дослідження.

Головною метою педагогічного експерименту є перевірка ефективності педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

На основі означеної мети були сформульовані завдання дослідження:

1. Вибір методик для визначення рівнів сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.
2. Визначення рівнів сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку за традиційним освітнім процесом в закладі дошкільної освіти.
3. Упровадження визначених та теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.
4. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Нами виділено такі етапи проведення педагогічного експерименту:

1. Підготовчий етап проведення експерименту.

2. Експериментальний етап, що охоплює констатувальний, формувальний та контрольний експерименти.

3. Обробка даних педагогічного дослідження.

4. Інтерпретація даних дослідження та характеристика висновків.

Підготовчий етап вміщував вивчення теоретичних засад; вибір необхідного числа експериментальних об'єктів (учасників експерименту, груп, закладу дошкільної освіти тощо); розробка методики проведення експерименту; вибір конкретних методів вивчення початкового стану експериментального об'єкта: анкетування, бесіди, спостереження тощо.

Експериментальний етап відбувався протягом кількох місяців 2020/2021 н. р. в три етапи (констатувальний, формувальний та контрольний):

– метою першого етапу (констатувального експерименту) схарактеризовано – визначити рівень сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку у двох групах «Калинка» (контрольна група – 20 осіб) та «Волошка» (експериментальна група – 20 осіб) Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 «Ромашка» Сумської міської ради;

– протягом другого етапу (формувального експерименту) в експериментальній групі «Волошка» з дітьми проводилися: інтегровані заняття, ігри полікультурного змісту. У контрольній групі «Калинка» освітній процес здійснювався за традиційною системою закладу дошкільної освіти, без додаткових впливів на рівень сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку;

– упродовж третього етапу (контрольний експеримент) передбачено повторну перевірку рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку за допомогою тих самих методик, що і на першому етапі.

Завершення контрольного експерименту дало змогу здійснити повну обробку отриманих даних та зробити порівняння та інтерпретацію отриманих результатів. Схарактеризовано висновки щодо результатів педагогічного дослідження.

Таким чином, вивчивши теоретичний матеріал зазначеної проблеми дослідження, подальшим кроком нашої роботи визначено здійснення практичних досліджень. Базою для проведення педагогічного експерименту було обрано Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 «Ромашка» Сумської міської ради. У експерименті взяло участь 40 дітей старшого дошкільного віку з двох груп «Калинка» – 20 осіб та «Волошка» – 20 осіб відповідно, 4 вихователя.

Метою констатувального експерименту є вивчення рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Завдання констатувального експерименту:

1. Вивчити полікультурну компетентність вихователів в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти.

2. Виявити рівень організації предметно-ігрового середовища, спрямованого на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

4. Виявити знання дітей про різні народи, країни, нації, їхні національні особливості: традицій, культури, етикету тощо. Уточнити уявлення дітей про культури народів світу, їхні відмінності, спільність у різних аспектах: побут, культура, традиції, національні символи.

5. Визначити місце різних видів ігрової діяльності в роботі вихователів щодо формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Для реалізації нашого дослідження нами обрано дві групи «Калинка» та «Волошка», у яких здійснюється освітній процес з дітьми старшого дошкільного віку. Розбиваючи групи на контрольну та експериментальну, ми обрали групу «Калинка» контрольною, а групу «Волошка» експериментальною.

Розуміючи, що формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності здійснюється

педагогами закладу дошкільної освіти, відповідно першим кроком при проведенні практичних досліджень стало вивчення компетенції вихователів на означеному аспекті. З цією метою було проведено анкетування та вивчення планів освітньої роботи вихователів. Анкету «Полікультурна компетентність вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти» (див. Додаток Ж) складено відповідно до нормативних документів, а саме Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції [1] та Освітньої програми «Дитина» для дітей від 2 до 7 років [17].

Інтерпретація результатів анкетування здійснювалась за такими критеріями: за кожну позитивну відповідь на питання анкети нараховувався один бал. Відповідно, «Достатній рівень» відповідає 6-8 балам (80-100%); «Оптимальний рівень» – 4-6 балів (50-80%); «Критичний рівень» – 0-4 бали (0-50%). Опрацьовані результати анкетування подано на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Результати визначення рівня становлення полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти

За результатами, поданими в діаграмі видно, що в КГ «Калинка» вихователі отримали за свої відповіді в середньому 4,8 балів, у них оптимальний рівень становлення полікультурної компетентності (60%); в ЕГ «Волошка» вихователі отримали за відповіді на анкету в середньому

4 бали, вони мають також оптимальний рівень становлення полікультурної компетентності (50%).

Аналіз одержаних відповідей анкетування та вивчення планів освітньої роботи вихователів показав, що в своїй роботі щодо формування полікультурної компетентності з дітьми старшого дошкільного віку вихователі використовують різноманітні всі доступні для сприйняття дитиною дошкільного віку засоби у взаємозв'язку один з одним. У планах вихователів простежується історія України та інших країн світу. Також дітей ознайомлюють з культурою та побутом окремих народів, з традиціями, звичаями та обрядовістю. Але різні форми ігор в роботі з формування полікультурної компетентності використовуються дуже обмежено.

У процесі організації ігор вихователі здійснюють розумове, фізичне, естетичне виховання, тоді як полікультурне залишається поза увагою. Варто зазначити, що в своїй роботі вихователі приділяють належну увагу тільки певним представникам народів світу (британці, китайці, індійці, японці, африканці), належна увага представникам національних меншин, які мешкають в Україні не приділяється. Дітей в ході освітньої роботи ознайомлюють з різновидами цих іграшок, але у творчій та продуктивній діяльності дітей не використовують.

Другим кроком проведення практичних досліджень стало виявлення рівня організації предметно-ігрового середовища, спрямованого на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. У Додатку 3 відображено зміст анкети для виявлення означеного рівня.

Кожна відповідь на питання анкети також підкріплюється балами від 0 балів до 4 балів для оцінки рівня організації полікультурного предметно-ігрового середовища. Достатній рівень організації предметно-розвивального середовища відповідає 22-28 балам (80–100%), оптимальний рівень організації предметно-ігрового середовища відповідає 14-22 балам (50–80%), критичний рівень організації предметно-ігрового середовища відповідає 0-14 балам (0–50%).

Доцільно зауважити, що зміст презентованої нами «Анкети для виявлення рівня організації предметно-ігрового середовища, спрямованого на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку» є орієнтовним та сумарним відповідно до нормативних документів [1; 17].

У таблиці 2.1 презентовано дані анкети, які були отримано під час обстеження предметно-ігрового середовища групи «Калинка» Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 «Ромашка» Сумської міської ради.

Таблиця 2.1

Анкета для виявлення рівня організації предметно-ігрового середовища групи «Калинка», спрямованого на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Питання	Відповідь	Оцінка рівня організації предметно-ігрового середовища				
		0 б.	1 б.	2 б.	3 б.	4 б.
1. Чи потребує середовище від дитини активності, креативного підходу?	1. Потребує активності, креативна діяльність здійснюється під керівництвом дорослого.				+	
2. Чи підштовхує середовище до діяльності, спрямованої на формування полікультурної компетентності?	2. Підштовхує, але обмежено, спрямоване на формування полікультурної компетентності.			+		
3. Чи враховує середовище вікові та індивідуальні особливості дитини?	3. Ураховує потреби, зацікавлення, здатності, які допомагають дітям реалізувати себе.				+	
4. Чи знаходяться компоненти в динамічному стані?	4. Знаходяться в доступному місці, проте діяльність з ними відбувається під керівництвом педагога.				+	
5. Чи розвивається середовище під дією діяльності дитини?	5. Частково розвивається під дією діяльності дитини.		+			
6. Чи є дидактичний матеріал, який сприяє формуванню полікультурної компетентності?	6. Дидактичний матеріал потребує часткового оновлення.			+		
7. Чи забезпечує середовище безпечну діяльність дитини?	7. Забезпечує безпечну діяльність дитини.					+

Наступним було проведено обстеження предметно-ігрового середовища групи «Волошка» Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 «Ромашка» Сумської міської ради з метою виявлення рівня його організації. Наведемо отримані під час обстеження дані в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Анкета для виявлення рівня організації предметно-ігрового середовища групи «Калинка», спрямованого на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Питання	Відповідь	Оцінка рівня організації предметно-ігрового середовища				
		0 б.	1 б.	2 б.	3 б.	4 б.
1. Чи потребує середовище від дитини активності, креативного підходу?	1. Середовище потребує від дитини активної діяльності, креативна робота відбувається під керівництвом дорослого.				+	
2. Чи підштовхує середовище до діяльності, спрямованої на формування полікультурної компетентності?	2. Стимулює, спрямоване на формування полікультурної компетентності.			+		
3. Чи враховує середовище вікові та індивідуальні особливості дитини?	3. Частково враховує потреби, зацікавлення, здатності, які допомагають дітям реалізувати себе.			+		
4. Чи знаходяться компоненти в динамічному стані?	4. Знаходяться в динамічному стані.				+	
5. Чи розвивається середовище під дією діяльності дитини?	5. Частково розвивається під дією діяльності дитини.		+			
6. Чи є дидактичний матеріал, який сприяє формуванню полікультурної компетентності?	6. Дидактичний матеріал знаходиться в недостатній кількості.			+		
7. Чи забезпечує середовище безпечну діяльність дитини?	7. Забезпечує безпечну діяльність дитини.					+

Результати отриманих даних (таблиця 2.1, 2.2), дали змогу зробити висновок, що організація предметно-ігрового середовища за питаннями № 2 (Чи підштовхує середовище до діяльності, спрямованої на формування

полікультурної компетентності?), №5 (Чи розвивається середовище під дією діяльності дитини?) та №6 (Чи є дидактичний матеріал, який сприяє формуванню полікультурної компетентності?) вимагає доопрацювання в обох групах.

Аналіз результатів презентованих у таблицях 2.1 і 2.2 даних обстеження предметно-ігрового середовища груп «Волошка» та «Калинка», дає змогу презентувати порівняльну діаграму (див. Рис. 2.2) рівня організації предметно-розвивального середовища обох груп.

Наведена діаграма показує, що обидві групи «Волошка» та «Калинка» мають приблизно однакові показники, а саме оптимальний рівень організації предметно-ігрового середовища. Тому, в ході подальшої нашої діяльності, в межах дослідження, ми будемо працювати над коригуванням недоліків, збагачуючи предметно-ігрове середовище групи дидактичними матеріалами, спрямованими на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

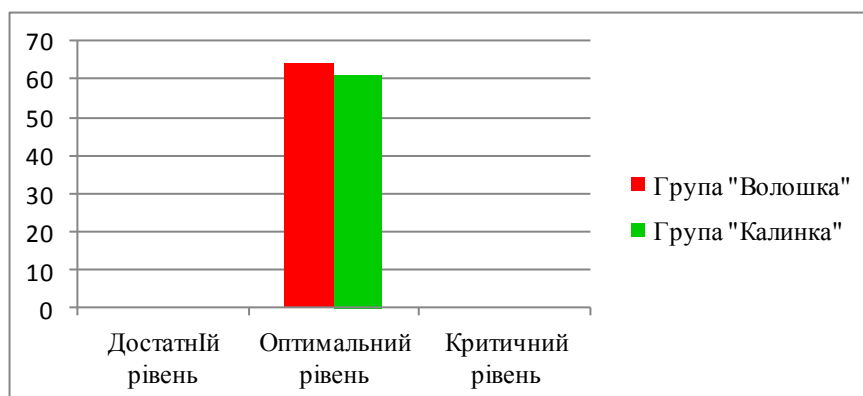

Рис. 2.2. Порівняння рівня організації предметно-ігрового середовища груп «Волошка» та «Калинка»

Останнім кроком нашого практичного дослідження було безпосереднє вивчення сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку кожної із груп, що взяли участь у педагогічному експерименті.

Визначення рівнів полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку здійснювалося за такими критеріями та показниками:

- знання дітей про представників різних країн, національностей, народів: представники Північної та Південної Америки, представники європейських, східних країн; росіян, кавказців, англійців, американців, африканців, індійців, мексиканців тощо;

- знання дітей про приналежність окремих народів до певної території, регіону;

- інтерес до культури народів світу;

- вміння відтворювати елементи етикету представників різних країн;

- використання елементів полікультурності в самостійній ігровій діяльності.

Окреслені критерії виступили підґрунтям для виокремлення рівнів сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку:

- високий рівень компетентності – діти розуміють відмінність між націями, країнами та культурами, можуть охарактеризувати відмінності, діти орієнтуються в знаннях традицій та культури представників більш ніж п'яти національностей, описують звичаї, культуру поведінки, особливості зовнішнього вигляду, використовують набуті знання у повсякденній та ігровій діяльності;

- середній рівень компетентності – діти розуміють відмінність між нацією до якої вони належать та іншими націями, можуть описати окремі традиції представників двох, трьох національностей, але не завжди використовують набуті знання у повсякденній та ігровій діяльності;

- низький рівень компетентності – діти розуміють відмінність між нацією до якої вони належать, але можуть охарактеризувати їх лише з допомогою педагога, не використовують набуті знання у повсякденній та ігровій діяльності.

Щоб визначити рівень сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку ми провели індивідуальні бесіди з дітьми, спостереження за дітьми під час ігрової діяльності та самостійної діяльності.

Наведемо приблизні питання бесіди з дітьми старшого дошкільного віку:

1. Ця гарна дівчинка – башкирка, ошатно одягнений хлопчик – українець, а ти хто? (Дітям надаються картинки із зображенням дітей у національних костюмах).

2. Які народи живуть нашій країні?

3. Як ви вважаєте, чим вони відрізняються?

4. Що вони спільного, ніж вони схожі друг на друга?

5. Добре це чи погано, що в Україні живуть представники різних народів: росіяни, башкири, татари, турки та багато-багато інших? Чому ти так думаєш?

6. Які країни можеш назвати?

Проаналізувавши відповіді дітей, ми дійшли висновку, що діти і експериментальної і контрольної груп мають знання про різні народи та країни, але не мають чітких уявлень про традиції, святкову обрядовість, що пов'язана з окремими культурами та представниками національних меншин.

Розгляд освітньої діяльності з дітьми старшого дошкільного віку, перегляд ігрової діяльності, виробів з ліплення та малюнків показали, що вихователі здійснюють певну роботу щодо ознайомлення з традиціями різних країн та народів засобами гри, але при цьому у дітей не формується полікультурна компетентність, яка проявляється у відповідному шанобливому ставленні до представників різних націй та культур. Такий стан пояснюється рядом факторів. До них можна віднести:

– недооцінку вихователями потенціалу ігрової діяльності в освітній роботі з дітьми старшого дошкільного віку з формування полікультурної компетентності;

– недостатній рівень надання знань дітям щодо звичаїв, традицій власного та інших національностей;

– недостатнє розроблення змісту та методів, спрямованих на вмінь та навичок цілісного сприйняття національної культури різних народів світу.

На основі означених критеріїв було визначено рівень знань дітей старшого дошкільного віку про культуру, традиції та звичаї різних народів та національних меншин, які проживають на території України (див. Табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Рівень сформованості полікультурної компетентності
дітей старшого дошкільного віку (%)**

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ «Волошка»	9,9	71,3	18,8
КГ «Калинка»	9,7	72,1	18,2

Результати рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засвідчили, що переважна більшість дітей перебуває на середньому рівні розвитку (70,3% – експериментальної і 71,7% контрольної груп) і низькому (18,2% – експериментальної і 17,2% контрольної груп) рівнях. На високому рівня було всього по 9,5% в ЕГ та 8,0 % в КГ.

Отримані дані, які нами здобуто в ході вивчення сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку груп «Калинка» та «Волошка», дають змогу навести порівняльну діаграму (див. Рис. 2.1).

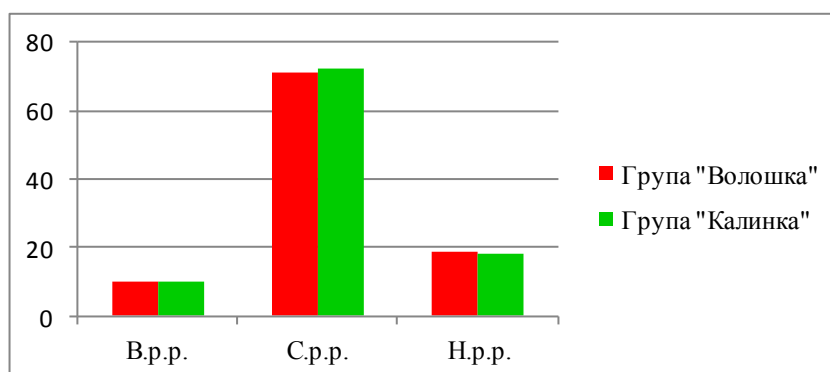

Рис. 2.1. Порівняння рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку груп «Калинка» та «Волошка»

Отже, виконавши всі заплановані дослідження на констатувальному етапі педагогічного експерименту, можемо перейти до виконання наступних етапів, а саме упровадження визначених та теоретично обґрунтованих у п. 1.3 педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

2.2. Упровадження педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

Визначивши та теоретично обґрунтувавши педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності (п. 1.3.) розглянемо можливості їх упровадження в освітній процес учасників експериментальної групи «Волошка» Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 «Ромашка» Сумської міської ради.

З метою реалізації першої педагогічної умови щодо становлення полікультурної компетентності в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти проводилась робота з вихователями, яка складалася у впровадженні методик та завдань, що стимулюватимуть мотиваційно-особистісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний компоненти означеного процесу. Їх сутність подано у таблиці (див. Додаток К).

Зокрема, для розвитку мотиваційно-особистісного компоненту вихователям були запропоновані такі методики: «Свій серед чужих» (навчання слухати оповідача і накопичувати варіанти толерантної поведінки в чужому середовищі про свого друга іншої національної, професійної, конфесійної чи вікової належності); «Чужий серед своїх» (навчання толерантної поведінки в умовах неприйняття та конфлікту), «Дзеркало» (формування умінь сприйняття та розвитку ідентифікації з суб'єктом), «Малюнок в чотири руки» (розвиток особистісних якостей і мотивів прийняття інших).

З метою розвитку когнітивного компоненту вихователям пропонувались педагогічні ситуації полікультурного змісту, вирішуючи які педагоги давали оцінку вчинкам дітей, визначали роль сім'ї у вчинках дітей в означених ситуаціях, з'ясовували, якою повинна бути реакція вихователя на такі ситуації.

Для розвитку діяльнісного компоненту та реалізації другої педагогічної умови (організація полікультурного предметно-ігрового середовища для дітей старшого дошкільного віку) вихователями здійснено добір інформації, її систематизація за розділами та підбір, виготовлення й використання у процесі організації освітнього процесу ігор, які сприятимуть формуванню полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Також нами був організований міні-музей народних культур та куточок декоративно-ужиткової творчості.

Для розвитку рефлексивного компоненту вихователям пропонувалось написати «Лист самому собі» з метою надання їм можливості здійснювати аналіз власних почуттів, переживань, емоційних станів при прочитанні відгуку та аналіз власних процесів.

Орієнтуючи освітній процес на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття, в межах реалізації третьої педагогічної умови, у зміст організації життєдіяльності ми ввели такі теми: «У колі друзів», «Національна символіка та символіка національних меншин, які проживають в Україні», «Оселя українців та національних меншин», «Народне вбрання різних народів світу», «Традиційні страви українців та людей інших національностей», «Родинні свята українців», «Народні свята національних меншин, які проживають в Україні». Означені теми були інтегровані в освітній процес дітей старшого дошкільного віку, зокрема на заняттях з українського народознавства та сприяли усвідомленню дітьми того, що світ, у якому ми живемо, не одноманітний, у ньому мають місце етнічні, соціальні, віросповідання, іншої культури; прищепленню високої культури міжнаціональних відносин, міжетнічного спілкування. Проведення всіх видів роботи з дітьми щодо ознайомлення з українською народною

культурою та культурою дітей, які відвідують групу здійснювалось в ігровій формі.

З метою формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку ми використовували різні види творчих ігор, насамперед, це сюжетно-рольову гру як улюблену форму ігрової діяльності дітей. Зокрема, проведено такі ігри: «Сім'я», «Магазин». Відображення дітьми старшого дошкільного віку оточуючої реальності відбувалось в процесі її діяльності шляхом введення себе в певну роль. Реалізуючи цю роль, діти старались повторювати дорослих та ровесників щодо толерантного відношення до традицій інших національностей, творчо застосовували набуті уявлення про власну та інші культури, що підтверджувало усвідомленість її знань.

Важливу роль у формуванні полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку мали ігри-драматизації та театралізовані ігри, в засадах змісту яких закладено казковий або авторський текст на полікультурну тематику, де діти презентують персонажів або персонажами стають іграшки, ляльки. Діти відтворювали діалоги дійових осіб в ігрових ситуаціях, що давало можливість, на прикладі літературних творів, формувати розуміння особливостей рідної країни та прийняття інших культур, їх національних традицій.

Значний педагогічний ефект у формуванні полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку набували конструктивно-будівельні ігри – це ігри з полікультурним сюжетом і ролями, в яких розігрувалось будівництво, споруджувались будови з різних конструкторів, природних матеріалів, паперу. Організація конструкторсько-будівельної гри дітей старшого дошкільного віку спрямовано відразу на інтелектуальну та практичну діяльність. Вони вчилися завчасно розмірковують над майбутніми ігровими діями, послідовністю конструювання споруди, у них розвивається творчість, винахідливість, кмітливість. Варіантом можна вважати конструктивні ігри для складання розрізних картинок (скласти розрізані картинки, на яких зображено посуд різних національностей).

Ігри-фантазування також були цікавими й змістовними в аспекті формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Ігрова дія цього виду ігор відбувалась без наочного матеріалу та побудована на діях і словах гравців. Діти фантазували, розповідали, враховуючи сукупність знань та уявлень про різноманіття культур та їх особливості.

Зазначимо, що пріоритетного значення сучасна дошкільна педагогіка надає дидактичним іграм, які забезпечують найкращі умови для засвоєння знань, розвитку умінь та навичок. Значущість використання дидактичних ігор у формуванні означеного процесу полягає в тому, що за допомогою ігрових форм навчальні завдання на полікультурну тематику сприймаються дітьми старшого дошкільного віку як бажаний самостійний вибір. Ми застосовували і настільно-поліграфічні, і словесні дидактичні ігри. Вони створювали умови для самостійного використання дітьми старшого дошкільного віку власного життєвого досвіду та отриманих полікультурних знань, які стануть в майбутньому регулятором їхньої поведінки у повсякденному житті.

Наступним видом ігор, які ми організовували з метою формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку – інтелектуальні або розвивальні ігри. Ці ігри нагадують дидактичні, але при цьому сприяють розвитку логічного мислення; стимулюванню уміння мислити самостійно, творчо, креативно; зосередженню уваги; навчання приймати рішення у нестандартних ситуаціях, зокрема розв'язанні міжкультурних конфліктів.

Розширенню кругозору дітей старшого дошкільного віку сприяли пізнавальні ігри з полікультурним змістом, які виходять за межі програмових вимог і спрямовані на «зону найближчого розвитку». Цей вид ігор допомагав випускникам підготуватися до школи, дізнаючись нового про традиції, свята різних культур та взаємодію з їх представниками, сприяв застосуванню набутих полікультурних знань у повсякденні.

Одним із вагомих засобів формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку вважаємо народні ігри. Тому обов'язково

вводили їх в ігрову діяльність. Ігри народів світу сприяли оволодінню дітьми історією, традиціями, звичаями, оскільки вони відображають соціальне життя різних культур.

Зважаючи на те, що комп'ютер є обов'язковим засобом сучасного освітнього процесу, важливим компонентом підвищення інтересу дітей старшого дошкільного віку до різноманіття культур та їх особливостей, збереження власної культурної ідентичності, позитивної мотивації на взаємодію з представниками різних народів та культур й позитивного відношення до них були комп'ютерні ігри.

Отже, здійснивши практичне впровадження визначених нами педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності в освітній процес експериментальної групи, наступним кроком вбачаємо визначення ефективності їх впливу на динаміку рівня сформованості означеного процесу та проведення порівняльного аналізу результатів дослідження.

2.3. Порівняльний аналіз результатів наукового дослідження

Використовуючи діагностичний матеріал констатувального етапу дослідження, ми перейшли до наступного етапу нашого педагогічного дослідження – контрольному етапу. Метою експериментального дослідження на цьому етапі є перевірка ефективності виявлених, теоретично обґрунтованих та впроваджених педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Відповідно, вивчаючи динаміку становлення полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти нами було проведено повторне анкетування «Полікультурна компетентність вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти» та вивчення планів освітньої роботи вихователів експериментальної та контрольної груп.

Порівнюючи отримані відповіді, можемо стверджувати, що вихователі ЕГ «Волошка» вказали на те, що трансляція інших культурних традицій є необхідною умовою для повноцінного розвитку дітей дошкільного віку, а багатонаціональні групи в закладах дошкільної освіти – передумова для зближення народів. У педагогів збільшився рівень знань щодо традицій власної та інших культур, представники яких відвідують групу. Введення ігор полікультурного змісту в освітній процес сприяло підвищенню рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Діти в ігровій формі презентували знання про культуру, традиції, звичаї та національні особливості представників різних народів, проявляли стійкий інтерес до пізнання етнокультури та культури інших національностей. На питання «Чи доцільно проводити таку роботу, наповнену полікультурним змістом?», вихователі відповіли «Так». Вихователі відповіли, що саме полікультурна спрямованість роботи з дітьми, становить основу для виховання дітей з широким культурним світоглядом, справжніх українців, які люблять та поважають рідну Батьківщину, ідентифікують себе та відрізняють від представників інших народів. Вихователі пояснили, що гра та іграшка в житті дитини дошкільного віку займає особливе місце. А це має великий вплив на дитину, тому що, народна іграшка несе в собі емоціогенність, що, в свою чергу, забезпечує та підвищує рівень полікультурної компетентності дітей. Тоді як вихователі КГ «Калинка» вказали на те, що не проводячи спеціально організовану діяльність з метою формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, рівень їх знань щодо культури та традицій представників різних країн світу не збільшився.

Наведемо у діаграмі порівняльні результати визначення рівня становлення полікультурної компетентності в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти вихователів КГ «Калинка» та ЕГ «Волошка» (див. Рис. 2.4).

Рис. 2.4. Порівняльні результати визначення рівня становлення полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти контрольної та експериментальної груп

Наступним кроком здійснено порівняння рівня організації предметно-ігрового середовища, спрямованого на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп. Порівнюючи отримані показники контрольного етапу експерименту (див. Рис. 2.5) із показниками, отриманими на констатувальному етапі експерименту (див. Рис. 2.2) можна зазначити, що предметно-ігрове середовище, спрямоване на формування полікультурної компетентності дітей в експериментальній групі, після внесення відповідних коректив з урахуванням означених педагогічних умов, за всіма питаннями анкети 100% відповідає вимогам стандартів. Показники рівня організації предметно-ігрового середовища в контрольній групі залишилися сталими.

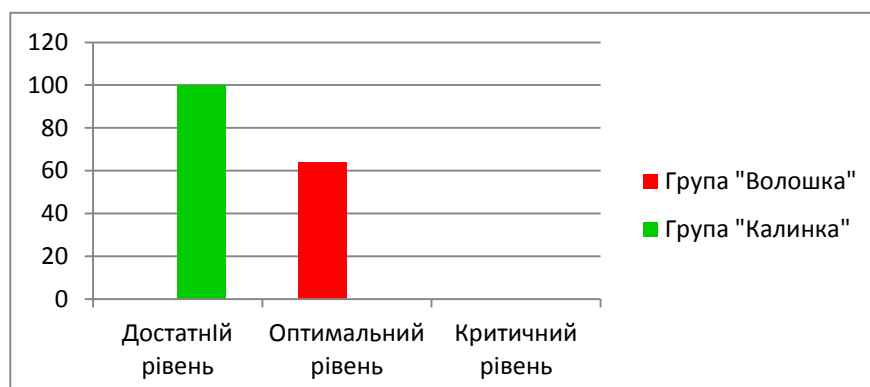

Рис. 2.5. Порівняння рівня організації предметно-ігрового середовища груп «Волошка» та «Калинка» на контрольному етапі

Як і на констатувальному етапі дослідження, ми провели бесіду з дітьми старшого дошкільного віку КГ і ЕГ з метою виявлення знань дітей про різні народи, країни, нації, їхні національні особливості: традицій, культури, етикету тощо та організовували спостереження за ними під час ігрової та самостійної діяльності.

Результати аналізу даних показали, що діти експериментальної групи «Волошка» мають більш фундаментальні знання про представників різних народів, країн та культур, ніж діти контрольної групи. У дітей контрольної знання більш поверхові. Діти мають знання про окремі народи та культури, країни, але знання про національні меншини та особливості їх проживання на території нашої країни мають дуже поверховий характер.

Спостерігаючи за ігровою діяльністю дітей, нами було виявлено, що діти контрольної групи «Калинка» в своїх іграх рідко використовують ігри полікультурного змісту. Діти ж експериментальної групи «Волошка» не тільки використовують такі ігри, а й ініціюють проведення ігрових ситуацій пов'язаних з культурними відмінностями. В сюжетно-рольових іграх дітей експериментальної групи нами спостерігалось використання національних особливостей британців, японців, кавказців тощо.

Опрацювавши отримані в ході проведення контрольного етапу експерименту результати (див. Табл. 2.4), можемо зазначити, що показники експериментальної групи «Волошка» відрізняються у відсотковому плані від показників контрольної групи «Калинка».

Таблиця 2.4

**Рівень сформованості полікультурної компетентності
дітей старшого дошкільного віку (%) на порівняльному етапі**

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
ЕГ «Волошка»	28,6	61,9	9,5
КГ «Калинка»	13,6	77,3	9,1

Отримані дані, які нами здобуто в ході вивчення сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку груп «Калинка» та «Волошка» на порівняльному етапі нами презентовано у діаграмі (див. Рис. 2.6).

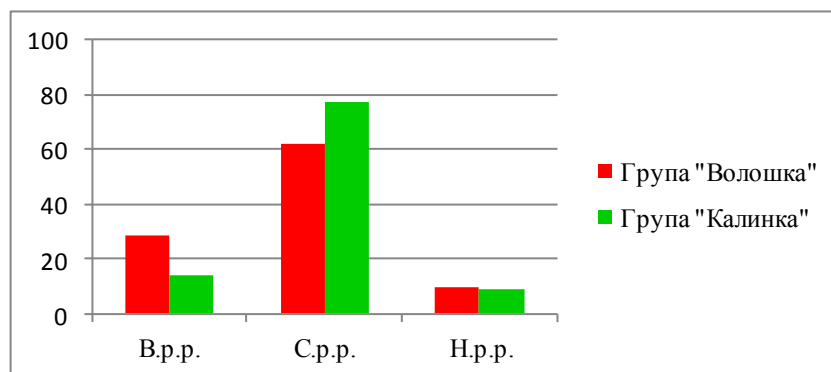

Рис. 2.6. Порівняння рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку груп «Калинка» та «Волошка» на порівняльному етапі

Порівнюючи показники експериментальної та контрольної груп після проведеної дослідницької роботи з формування полікультурної компетентності у дітей старшого дошкільного віку ми дійшли висновку, що у дітей експериментальної групи «Волошка», на відміну від контрольної «Калинка», відбулися значні зміни. Показники показали, що рівень знань дітей старшого дошкільного віку про різні народи, країни, культури контрольної групи має дуже не значні зміни, відсоткове відношення дітей високого рівня сформованості знань дітей дещо підвищився, але значних позитивних змін не спостерігалось. Показник дітей з низьким рівнем знань про народи, країни, культури в контрольній групі хоч і зменшився, але залишається великим. Діти контрольної групи глибоких знань народи, країни, культури не мають.

Порівнюючи результати рівня сформованості полікультурної компетентності у дітей експериментальної групи до початку дослідницької роботи і після дані експерименту засвідчили, що після впровадження

визначених у п. 1.3. педагогічних умов відбулися відчутні позитивні зміни: збільшилася кількість дітей з високим рівнем сформованості навичок і, відповідно, знизилася кількість дітей з низьким рівнем. Так на кінець експерименту високий рівень сформованості мало 28,6% дітей експериментальної групи, а на початку експерименту 9,9 %, діти з середнім показником рівня сформованості полікультурної компетентності займають найбільшу кількість, на початку експерименту їх було 71,3%, а на кінець експерименту ця цифра вже становила 61,9%. Дітей з низьким показником рівня знань значно зменшилось – на початку було 18,8 % дітей, а на кінець експерименту 9,5 %. Порівняльний зріз рівня сформованості полікультурної компетентності у дітей експериментальної групи до початку експериментальної роботи та після її проведення подано у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Загальна таблиця показників експериментальної та контрольної груп на порівняльному етапі педагогічного експерименту

Група Показник	Рівень становлення ПКВ у%		Рівень організації ПІС у%		Рівень СПК дітей у%					
					В.р.		С.р.		Н.р.	
	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після	До	Після
ЕГ «Волошка»	50	68	64	100	9,9	28,6	71,3	61,9	18,8	9,5
КГ «Калинка»	60	60	61	64	9,7	13,6	72,1	77,3	18,2	9,1

Особливим досягненням у нашій роботі можна вважати, те, що у дітей старшого дошкільного віку ЕГ «Волошка» внаслідок новизни вражень та емоційної насиченості роботи, підвищився рівень пізнавальних інтересів. Діти стали більш уважними і зосередженими під час занять, активними, почали задавати більше питань, завдяки цьому діти отримали більш фундаментальні знання про народі, країни, культури, про їхній побут та мистецтво, про національну культуру, діти стали краще розуміти національні відмінності

різних народів світу, знати відмінності в історії різних народів та вміють ідентифікувати та диференціювати свою приналежність до української нації.

Висновки до розділу 2

Педагогічне дослідження було проведене з метою перевірки ефективності педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності, впроваджених в освітній процес Закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 1 «Ромашка» Сумської міської ради.

Констатувальний етап експерименту дав можливість встановити, що діти старшого дошкільного віку як КГ «Калинка» так і ЕГ «Волошка» мають приблизно однаковий рівень сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, а також майже однаковий рівень організації предметно-ігрового середовища, що видно за результатами його обстеження.

У ході формувального етапу експерименту було впроваджено визначені та теоретично обґрунтовані педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності в освітній процес ЕГ «Волошка».

Результати контрольного етапу експерименту підтвердили факт підвищення рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. У дітей ЕГ «Волошка» рівень полікультурної компетентності зріс у порівнянні з КГ «Калинка».

Отримані дані свідчать про доцільність проведеної нами роботи:

- підвищився рівень полікультурної компетентності вихователів експериментальної групи в умовах професійної діяльності;
- підвищився рівень організації полікультурного предметно-ігрового середовища для дітей старшого дошкільного віку;
- підвищився рівень сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційному дослідженні подано теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності, що полягало у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечать ефективне розв'язання означеної проблеми.

Здійснена розвідка дала змогу сформулювати наступні висновки:

1. Здійснено дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження. Полікультурна компетентність дітей старшого дошкільного віку формулюється як індивідуальну інтегративну якість, яка визначається сукупністю знань, умінь, навичок, що сприяє засвоєнню дітьми знань про культуру власного народу, що є неодмінною умовою інтеграції в інші культури; розвитком уявлень про різномайття культур у світі та умінь і навичок продуктивної взаємодії з носіями інших культур. Ігрова діяльність як засіб формування полікультурної компетентності характеризується як культурно-історична пізнавальна діяльність, спрямована на набуття дитиною особистісних якостей для прийняття загального та специфічного в кожній із культур як цінності, формування національної свідомості, патріотизму, інтеркультурної комунікації особистості, що знадобляться у повсякденному житті. Формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності розглядається як психолого-педагогічний процес оволодіння необхідними знаннями, вміннями, навичками й особистісними якостями та здібностями для шанобливого сприйняття етнічного розмаїття та культурної самобутності людських етносів, продуктивної взаємодії з носіями інших культур, що знадобляться у повсякденному житті.

2. Виявлено сучасний стан проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Здійснено аналіз нормативно-програмової бази дошкільної освіти, дотичної до предмету дослідження. З'ясовано, що на законодавчому рівні полікультурна

політика дошкільної освіти закріплена в ряді нормативно-правових документів й міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України. Визначено, що у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) провідною ідеєю сформульовано гуманізацію, що здійснюється через формування в дітей дошкільного віку національних та моральних цінностей з позиції єдності, взаємодоповнюваності всіх національностей на планеті. Встановлено, що чинні освітні програми розвитку дітей дошкільного віку тією чи іншою мірою стосуються проблеми формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку, проте не надають особливого значення проблемі залучення дітей старшого дошкільного віку до досягнень світової культури, акцентуючи увагу на культурі власного народу.

Узагальнення матеріалів аналізу наукових джерел дало підстави для визначення класифікацій дитячих ігор сучасними науковцями. З'ясовано педагогічний потенціал різних видів ігор у формуванні полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Здійснено характеристику функцій ігрової діяльності при формуванні полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку (дидактичну, виховну, розвивальну, діяльнісну, аксіологічну, креативну, сугестивну).

3. Визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності, а саме: становлення полікультурної компетентності вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти; орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття; креативність у застосуванні полікультурної компоненти в змісті ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку. Здійснено детальний розгляд сутності та особливостей застосування кожної з виявлених педагогічних умов.

4. Експериментально перевірено ефективність визначених та теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Педагогічний експеримент проведено в три кроки: вивчення рівня полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної діяльності; обстеження наявного предметно-ігрового середовища, спрямованого на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку; безпосереднє обстеження рівня сформованості полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. На порівняльному етапі встановлено позитивну динаміку змін показників за визначеними критеріями. Так, порівнюючи отримані показники контрольного етапу експерименту із показниками, отриманими на констатувальному етапі експерименту можна зазначити, що в ЕГ на 9,3% знизився показник низького рівня сформованості полікультурної компетентності, та зросли показники високого (на 18,7%) та середнього (на 9,4%) рівнів сформованості. Показники рівня полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної діяльності дозволяють говорити про помітне її підвищення (18%) у вихователів ЕГ «Волошка» та збереження сталого рівня полікультурної компетентності вихователів КГ «Калинка». Предметно-ігрове середовище, спрямоване на формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку в ЕГ, після внесення відповідних коректив з урахуванням означених педагогічних умов, за всіма питаннями анкети 100% відповідає вимогам стандартів. Показники рівня організації полікультурного предметно-ігрового середовища в КГ залишилися сталими. Можемо підсумувати, що проведення формувального етапу педагогічного дослідження із впровадження педагогічних умов формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності відбулось успішно.

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків вбачаємо у вивченні проблеми взаємозв'язку інноваційних та традиційних форм, методів та засобів залучення дітей дошкільного віку до полікультурних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Т.К. Компетентнісний підхід як стратегічний напрям розвитку освіти в Україні: теоретичний аспект. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка*. Випуск 13. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко, 2013. 352 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
3. Бондар С.П. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: сутність і структура. *Освіта і управління*. 2007. Т. 10. № 3. С. 93–99.
4. Борисова З. Проблема гри в педагогічній теорії. До 100-річчя від дня народження Рози Жуковської. *Дошкільне виховання*. 2005. 12. С. 6–7.
5. Бугерко Я.М. Психологічна динаміка розгортання рефлексивних процесів у модульнорозвивальному освітньому циклі (дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07). Одеса, 2019. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3372/1/%D0%91%D1%83%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%8F.pdf>
6. Бурова А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 5. С. 17–27.
7. Бусел В.Т. (уклад. і голов. ред.). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Бутенко В.Г. Підготовка майбутніх вихователів до формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників засобами ігрової діяльності (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Суми, 2018. 290 с.

9. Воронін Д.Є. Формування здоров'язберезувальної компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07). Херсон, 2006. 215 с.
10. Впевнений старт. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку / О.О. Андрієтті, О.П. Голубович, О.П. Долинна, Т.В. Дяченко, Т.С. Ільченко, Г.Є. Іванова, Г.М. Лисенко, Т.В. Панасюк, Г.В. Петрова, Т.О. Піроженко, Н.М. Романко, Н.А. Случинська, Н.І. Трикоз. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.
11. Выготский Л.С., Давыдов В.В. (ред.). Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991. 480 с.
12. Гилфорт Дж. *Три стороны интеллекта*. М.: Прогресс, 1965. 14 с.
13. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
14. Гурьянова Т.Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов вузов (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Чебоксары, 2006. 44 с.
15. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. М.: Изд-во «Интор», 1996. 544 с.
16. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / автор. колектив; наук. керівник К.Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД. 2016. 160 с.
17. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. В. О. Огнев'юк ; авт. кол. Г. В. Беленька, О. Л. Богініч [та ін.]; МОН України, Київ. у-т ім. Б. Грінченка. К. Київ. у-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
18. Драч Г.В. (ред.), Королев В.К., Штомпель О.М. Культурология: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. Ростов н/Д : Феникс, 2003. 576 с.
19. Жадленко І.О. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі фахової підготовки (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Запоріжжя, 2017. 282 с.

20. Загнітко А.П., Щукіна І.А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова: 100 000: від А до Я. Донецьк: ТОВ ВКФ БАО, 2008. 704 с.
21. Закон України «Про дошкільну освіту». 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
22. Закон України «Про охорону дитинства». 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
23. Зерно любові. Програма духовно-морального виховання дітей / О. Шиян, О. Франкевич, Н. Патуляк, Г. Іванців, Л. Зеленко, Л. Цюпа, А. Казіброда. Львів: ДНЗ Львівське ВПУ ІКТ, 2018. 61 с.
24. Зимняя И.А. Компетенция и компетентность. *Студенчество. Диалоги о воспитании*. 2004. № 6. С. 13–14.
25. Каптерев П. Систематическое обучение и детские игры. *Воспитание и обучение*. 1894. № 1. С. 1–11.
26. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 176 с.
27. Кондратюк С.М., Бутенко В.Г. Орієнтування освітнього процесу на формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про полікультурне різноманіття. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 листопада 2021 року, м. Суми, Україна)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021.
28. Кондратюк С.М., Бутенко В.Г. Становлення полікультурної компетентності вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. № 4 (108). С. 342–352.
29. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.
30. Короткий курс лекцій з дисципліни «Психологія і педагогіка». Функції педагогічної діяльності.

https://studme.com.ua/141401135520/psihologiya/funktsii_pedagogicheskoy_deyatelnosti.htm

31. Кудикіна Н.В. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія. К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2012. 276 с.
32. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання, 2007. 324 с.
33. Лесгафт П. Руководство к физическому образованию детей дошкольного возраста. М.: Тип. «Т-во художественной печати», 1901. Ч. 2. 407 с.
34. Лохвицька Л.В. Розвивальне середовище для дітей раннього віку. *Дошкільне виховання*. 2003. № 11. С. 12–14.
35. Мельник Н. Формування полікультурної компетентності дітей дошкільного віку в контексті компетентнісного підходу в дошкільній освіті України. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2009. Випуск 2. С. 234–238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2009_2_31
36. Морозов С.М., Шкарапута Л.М. (ред.). *Словник іншомовних слів*. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
37. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/2827>.
38. Овчарук О.В. (заг. ред.). Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.
39. Палаткіна Г.В. Мультикультурное образование в полиэтническом регионе: монографія. Астрахань, 2001. 196 с.
40. Петренко С.А. Підготовка майбутніх вихователів до формування у дітей дошкільного віку основних рухових умінь і навичок (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Київ, 2007. 293 с.
41. Петрова И. Поликультурный подход при организации работы с родителями в дошкольном учреждении. URL: <http://www.moi-detsad.ru/konsultac357.html>

42. Підскальна О. Мультикультурізм як феномен постсучасного світу. *Наукові записки*. 2018. Випуск 3–4 (83–84) С. 108–120. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pidskalna_multykulturalizm.pdf
43. Піроженко Т.О., Карасьова К.В. Ігрова діяльність дошкільника. Старший дошкільний вік. Київ: Генеза, 2014. 96 с.
44. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для ВНЗ. К.: Академвидав, 2004. 456 с.
45. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті*. К., 2004. 111 с.
46. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»: О.І. Білан; за заг. ред. О.В. Низковської. 2017. 256 с.
47. Рогальська-Яблонська І.П. Полікультурне виховання дітей дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 17–18. С. 180–186.
48. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб: Питер, 1999. 720 с.
49. Русова С.Ф. Нові методи дошкільного виховання. Прага: Сіяч, 1927. 106 с.
50. Світ дитинства. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів /О.М. Байєр, Л.В. Батліна, А.М. Богуш та ін.; Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
51. Сикорский И.А. Душа ребенка. К.: Тип. С.В. Кульженко, 1911. 192 с.
52. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/>
53. Смирнов А.А. Психология ребенка и подростка. М.: Работник просвещения, 1926. 258 с.
54. Сокол І.М. Підготовка вчителів до використання квест-технології в системі післядипломної освіти (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Запоріжжя, 2016. 284 с.

55. Тихеева Е.И. Организация детского сада и детского дома. М.: Мир, 1923. 143 с.
56. Философский энциклопедический словарь. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов (гл. ред.). 1983.
URL: <https://www.psyoffice.ru/slovar-s296.htm>
57. Філімонова Т.В. Дитяча гра в суспільному дошкільному вихованні України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2003. 190 с.
58. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. 64 с.
59. Чаговец А.І., Курганнікова О.О. Полікультурне виховання як передумова розвитку духовності дітей дошкільного віку. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 1 (94). 2020. С. 255–264.
60. Чаркіна Т.І. Теоретичні аспекти формування полікультурних компетенцій в сучасному освітньому просторі. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ. 2017. Вип. 47 (Ч. 2). С. 138–145.
61. Шапаренко Х., Рибка Ю. Духовний розвиток дошкільників як складова полікультурного виховання. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2015. № 24. С. 221–229.
62. Швидка С.О. Середовище як умова формування пізнавальної діяльності дитини раннього віку. *Вісник Черкаського університету*. Вип. № 1. 2017. С. 136–141.
63. Штерн В. Психология раннего детства до 6-ти летнего возраста. П.: 26-я государственная типография, 1922. 280 с.
64. Шуть М.М. Гра як фундаментальна технологія виховання людини. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. 5 (травень). С. 11–16.
65. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова, А.М. Анішук, Л.В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР Україна». 2019. 488 с.
66. Garvey С. *Play*. Oxford, 1977. P. 135–137.

67. Hoffman-Novotny H.J. Soziologicsh Aspekte der Multikulturalitaet. *Migration. Ethizitaet. Konflikt*. Osnabrueck, 2000. P. 39.
68. Piaget J. *The Psychology of Intelligence*. London: Routledge and Kegan Paul, 1951.
69. Smith P.K. *Children's play: Research development and practical applications*. Breach, 2006.

ДОДАТКИ

Додаток А

Освітні програми розвитку дітей дошкільного віку

№	Назва	Автор	Гриф
1	2	3	4
1.	Впевнений старт для дітей старшого дошкільного віку [10]	за заг. редакц. Т. Піроженко	Лист МОН від 01.08.2017 № 1/11-7684
2.	Світ дитинства. Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів [50]	А. Богуш	Лист МОН від 26.06.2015 № 1/11-8964
3.	Дитина в дошкільні роки. Комплексна освітня програма [16]	К. Крутій	Лист МОН від 06.11.2015 № 1/11-16160
4.	Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років [17]	В. Огнев'юк	Лист МОН від 09.11.2015 № 1/11-16163
5.	Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку [44]	О. Білан, Л. Возна, О. Максименко та ін.	Лист МОН від 09.11.2015 № 1/11-4988
7.	Соняшник. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку [26]	Л. Калуська	Лист ІМЗО від 14.07.2017 № 21.1/12-Г-397
8.	Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років [64]	за заг. редакц. О. Кононко	Лист ІМЗО від 12.07.2019 № 1/11-6326
9.	«Зерно любові». Програма духовно-морального виховання дітей [23]	О. Шиян	Лист ІМЗО від 10.01.2018 № 22.1/12-Г-9

Додаток В

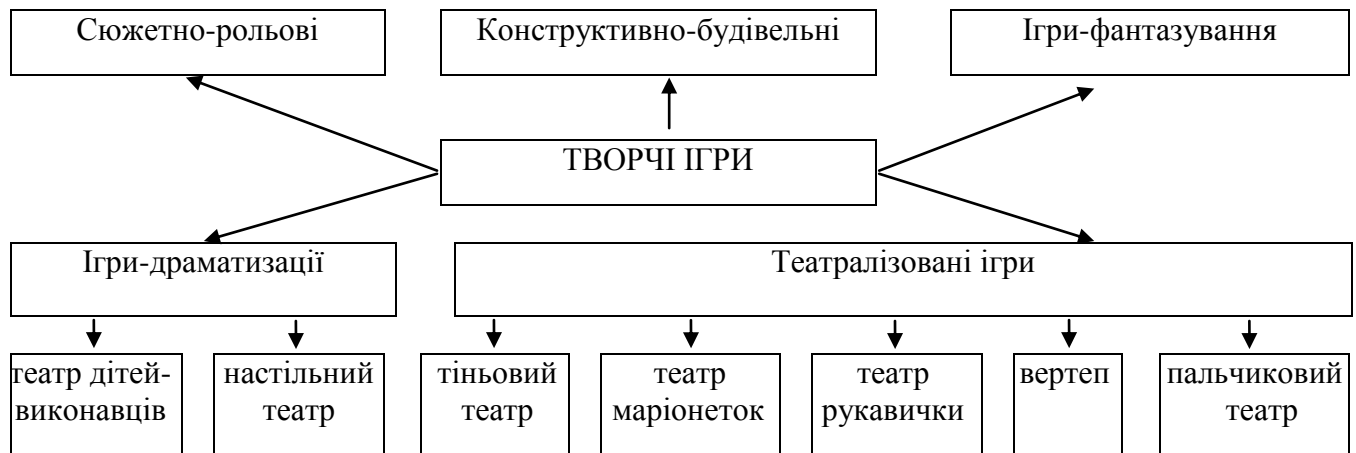
Класифікації видів дитячих ігор дослідниками XIX–XX століття

(за В. Бутенко [8, с. 59])

Педагоги	Види ігор	Психологи	Види ігор
Р. Жуковська [4]	<ul style="list-style-type: none"> – побутові ігри («Сім'я», «Доньки-матері»); – суспільно-виробничі («На фабриці»); – культурно-суспільні ігри («Дитячий садок», «Бібліотека»); – ігри на військову та воєнну тематику; – ігри за сюжетами літературних творів; – ігри-драматизації; – ігри з іграшками-тваринами. 	А. Смирнов [53]	<p>I група ігор:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ігри сенсорні (ігри-вправи органів чуття); – ігри моторні (ігри-рухи частинами власного тіла; ігри-рухи сторонніми предметами); – ігри психічні, тобто ігри-вправи найвищих функцій мозку (дидактичні, інтелектуальні); <p>II група ігор:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ігри змагальні; – ігри копіювальні; – ігри соціальні.
П. Лестафт [33]	<ul style="list-style-type: none"> – індивідуальні ігри; – колективні ігри; – рухливі ігри. 	Ж. Піаже [68]	<ul style="list-style-type: none"> – ігри-вправи; – символічні ігри; – ігри за правилами.
П. Каптерев [25]	<ul style="list-style-type: none"> – рухливі ігри; – дидактичні ігри. 	І. Сікорський [51]	<ul style="list-style-type: none"> – дидактичні (інтелектуальні ігри); – рухливі ігри.
С. Русова [49]	<ul style="list-style-type: none"> – прості ігри (руханки); – ігри, що впливають з інстинкту переймання (відтворюючі ігри). 	В. Штерн [63]	<p>Одиночні ігри:</p> <ul style="list-style-type: none"> – оволодіння власним тілом; – оволодіння предметами; – руйнівні ігри; – конструктивні ігри. <p>Соціальні ігри:</p> <ul style="list-style-type: none"> – колективні ігри; – ролеві ігри; – театралізовані ігри. <p>Загальні ігри:</p> <ul style="list-style-type: none"> – прості ігри; – ігри один з одним; – ігри один проти одного.
Є. Тихеева [55]	<ul style="list-style-type: none"> – індивідуальні – вільні ігри; – колективні – організовані ігри (трудові процеси в грі; рухливі – копіювальні ігри). 		

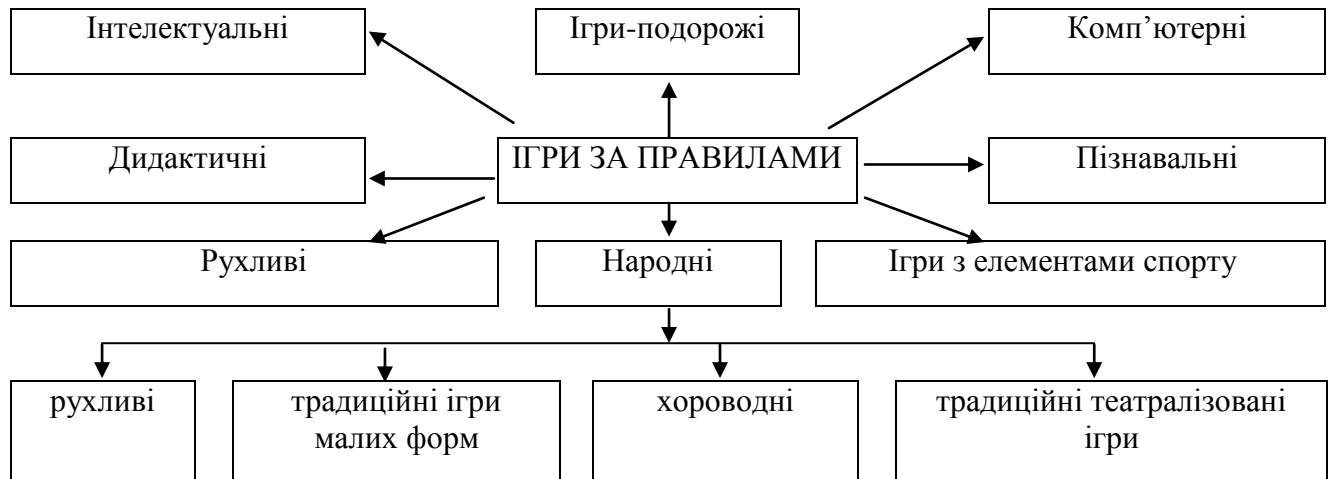
Додаток В

Класифікація творчих ігор за Н. Кудикіною [31]

Додаток Г

Класифікація ігор за правилами за Н. Кудикіною [31]

**Функції полікультурної компетентності вихователя
закладу дошкільної освіти**

Функція	Сутність
Мотиваційна	Визначення специфіки соціальної поведінки вихователя, ціннісної орієнтації професійно-педагогічної діяльності, мотивації до самоосвіти та самовдосконалення. Ця функція є основоположною в полікультурній компетентності вихователя, оскільки забезпечує вироблення системи професійних цілей і мотивів в ситуаціях взаємодії в полікультурному просторі закладу дошкільної освіти.
Когнітивна	Накопичення вихователем уявлень щодо педагогічної діяльності в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти, культурного різноманіття. Систематизація наукових знань про суб'єктів освітнього процесу, пояснення виникаючих проблем з позицій сучасної науки. Забезпечення залучення сучасних педагогічних знань для ефективного формування та задіяння творчого потенціалу педагога в інтересах професії. Ця функція спрямована також на вивчення та усвідомлення вихователем самого себе, рівня власної компетентності.
Комунікативна	Розуміння цілей, мотивів, засобів спілкування з представниками інших культур, вміння чітко та зрозуміло викладати думку, переконувати, аргументувати, емоційно передавати інформацію, організовувати та підтримувати діалог, користуватися вербальними й невербальними засобами передачі інформації. Становлення полікультурної компетентності як внутрішня якісна зміна, в основі якої покладено протиріччя між «Я» реальним та ідеальним, обумовлює потребу в діяльності і активності вихователя. Вироблення способів і правил комунікації, які відповідають вимогам професійної етики, конкретної педагогічної ситуації, цілям спільної діяльності.
Регуляційна	Регулятивна функція виконує роль внутрішньої детермінанти особистості, яка обумовлює системний, упорядкований і цілеспрямований характер формування, розвитку і оптимального задіяння її потенціалу. Полікультурна компетентність підтримує рівновагу в системі діяльності вихователя, зменшує вплив дестабілізуючих факторів в полікультурному середовищі закладу дошкільної освіти, зумовлює дотримання правових відносин. Норми педагогічної діяльності спрямовані на розв'язання суперечностей, що виникають в процесі взаємодії між суб'єктами освітнього процесу. Регуляційна функція полікультурної компетентності вихователя найяскравіше проявляється в управлінській діяльності, організації освітнього процесу, самовдосконаленні.

**Специфічні принципи, які будуть сприяти становленню полікультурної
компетентності вихователя в умовах професійної діяльності
в закладі дошкільної освіти**

1. Принцип пріоритету самоосвіти і саморозвитку, в основі якого лежить розуміння того, що самоосвіта є основним видом реалізації вихователем саморозвитку.

2. Принцип опори на власний досвід полягає в тому, що вихователь у якості одного з джерел саморозвитку використовує власний життєвий досвід.

3. Принцип індивідуалізації педагогічної діяльності ґрунтується на необхідності створення індивідуальної програми, орієнтованої на конкретні потреби та цілі становлення й розвитку полікультурної компетентності, і враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості вихователя.

4. Принцип системності самоосвіти та саморозвитку передбачає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів становлення полікультурної компетентності вихователя і оцінювання результатів.

5. Принцип контекстності саморозвитку і професійної діяльності означає, що саморозвиток, з одного боку, спрямований на досягнення конкретної, життєво важливої для вихователя мети, яка орієнтована на виконання ним соціальних ролей або вдосконалення особистості, а з іншого боку, відбувається з урахуванням його просторових, тимчасових, професійних, побутових факторів, умов.

6. Принцип актуалізації результатів саморозвитку передбачає невідкладну практичну реалізацію отриманого досвіду.

7. Принцип елективності самоосвіти характеризує свободу вибору цілей, джерел, засобів, термінів, оцінювання результатів.

8. Принцип усвідомленості самоосвіти означає усвідомлення, осмислення вихователем всіх параметрів процесу становлення полікультурної компетентності та власних дій щодо організації саморозвитку.

Анкета для вихователів**«Полікультурна компетентність вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти»**

1. Багатонаціональні групи в закладах дошкільної освіти – передумова для зближення народів:

- цілком згодна;
- згодна;
- важко сказати;
- не згодна;
- цілком не згодна.

2. Приємно спостерігати за спільними іграми дітей різних національностей:

- цілком згодна;
- згодна;
- важко сказати;
- не згодна;
- цілком не згодна.

3. Трансляція інших культурних традицій не є необхідною умовою для повноцінного розвитку дітей дошкільного віку і найчастіше заважає освітньому процесу:

- цілком згодна;
- згодна;
- важко сказати;
- не згодна;
- цілком не згодна.

4. Необхідно витратити багато часу, щоб спеціально продумувати діяльність з дітьми з урахуванням їх культурних традицій:

- цілком згодна;
- згодна;
- важко сказати;

- не згодна;
 - цілком не згодна.
5. Мені подобається спілкуватися з представниками інших культур:
- цілком згодна;
 - згодна;
 - важко сказати;
 - не згодна;
 - цілком не згодна.
6. Чи проводите Ви спеціальну роботу щодо ознайомлення дітей з культурами народів світу? Яку?
7. Які засоби Ви використовуєте у своїй роботі щодо формування полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку:
- історія українського народу та народів світу;
 - національна культура національних меншин, які проживають в Україні;
 - державні та національні символи різних країн;
 - традиції та звичаї народів світу;
 - декоративно-прикладне мистецтво представників різних народів та країн;
 - народні іграшки.
8. Напишіть назви та авторів книг, якими Ви користуєтесь при підготовці до взаємодії з дітьми різних національностей.
9. Перерахуйте найбільш поширені традиції власної та інших культур, представники яких відвідують групу.
10. Як часто Ви використовуєте в своїй роботі ігри полікультурного змісту:
- щоденно;
 - періодично;
 - дуже рідко;
 - зовсім не використовуємо.
11. Напишіть назви народних ігор дітей, які відвідують Вашу групу.

**Анкета для виявлення рівня організації предметно-ігрового середовища,
спрямованого на формування полікультурної компетентності
дітей старшого дошкільного віку**

Питання	Відповідь	Оцінка рівня організації предметно-ігрового середовища				
		0 б.	1 б.	2 б.	3 б.	4 б.
1. Чи потребує середовище від дитини активності, креативного підходу?						
2. Чи підштовхує середовище до діяльності, спрямованої на формування полікультурної компетентності?						
3. Чи враховує середовище вікові та індивідуальні особливості дитини?						
4. Чи знаходяться компоненти в динамічному стані?						
5. Чи розвивається середовище під дією діяльності дитини?						
6. Чи є дидактичний матеріал, який сприяє формуванню полікультурної компетентності?						
7. Чи забезпечує середовище безпечну діяльність дитини?						

**Методики та завдання для стимулювання компонентів становлення
полікультурної компетентності вихователів в умовах професійної
діяльності**

Компо- ненти	Сутність методики
Мотиваційно-особистісний	<p>«Свій серед чужих» (навчання слухати оповідача і накопичувати варіанти толерантної поведінки в чужому середовищі про свого друга іншої національної, професійної, конфесійної чи вікової належності). Завдання – навести якомога більше варіантів поведінки і якомога повніше описати «словесний портрет», щоб за його розповіддю слухачі намалювали та розповіли, як вони уявляють цю людину, відзначивши, чим вона їм особливо сподобалася. Обговорюються варіанти поведінки самого оповідача, його друга і присутніх на занятті (як стати своїм серед чужих). Завершення гри - вибір найбільш відповідних, на думку оповідача, малюнку та характеристик. Рефлексія на тему «Свій – чужий».</p>
	<p>«Чужий серед своїх» (навчання толерантної поведінки в умовах неприйняття та конфлікту). Один з присутніх висловлює образи на людину, яку він вважає своїм (рідним, другом, колегою). Слухачі намагаються зрозуміти і правильно записати підстави для образи, запитуючи: «Чи правильно я Вас зрозуміла, що...?». Після уточнення записів оповідач письмово фіксує власні переживання при описі ситуації, тоді як слухачі діляться на дві команди, кожна з яких обговорює почуте і пропонує власний вихід із ситуації. Оповідач виступає арбітром. Гра закінчується рефлексією: «Щастя – це коли тебе розуміють».</p>
	<p>«Дзеркало» (формування умінь сприйняття та розвитку ідентифікації з суб'єктом). Два вихователі стають один проти одного. Один дивиться в дзеркало, інший є дзеркалом. «Дзеркало» відбиває як дрібні зміни становища рук, ніг, тулуба, голови, а й його почуття, дрібні зміни у настрої.</p>
	<p>«Малюнок в чотири руки» (розвиток особистісних якостей і мотивів прийняття інших). Можливі теми для малювання: «Полікультурний педагог», «Дошкільники полікультурної групи – які вони?», «Хто така» толерантність?». Завдання намалювати малюнок спільно.</p>

Педагогічні ситуації	
Когнітивний	<p>Вихователь розмовляє з дитиною про багатонаціональний склад України. Демонструючи картинки із зображенням дітей у національних костюмах, пропонує дитині поділитися цукерками з уявними дітьми на картинках. При цьому на блюдці 7 цукерок, зображень дітей на картинках 6: по 2 кожній національності української, молдавської, російської. Дитина розподіляє цукерки таким чином: 2 цукерки українським дітям, 2 цукерки молдавським дітям, 2 цукерки російським дітям та решта цукерок залишає собі. Пояснює власні дії так: 2 цукерки даю українським дітям, бо я говорю українською мовою, російським дітям я даю 2 цукерки, бо моя мама росіянка і 2 цукерки молдавським дітям даю, бо їм теж треба щось дати.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дайте оцінку вчинку дитини. 2. Яка роль сім'ї у цьому вчинку дитини? 3. Як повинен відреагувати на цю ситуацію вихователь?
	<p>На музичному занятті педагог знайомить дітей із музикою народів, котрі живуть поряд з Україною: російською, білоруською, польською. Створюючи зацікавленість у дітей, ставить таке запитання: якої ви національності? Діти піднімають руки та відповідають: росіяни, українці та ін. Один хлопчик піднімає руку і каже: турок. Діти починають з нього сміятися.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оцініть дію дітей. 2. Чи потрібно було педагогові говорити про національну приналежність на занятті? Аргументуйте відповідь. 3. Що повинен відповісти педагог на цю реакцію дітей?
	<p>До групи приходять нова дівчинка з Вірменії, яка погано розмовляє українською мовою. Вихователь знайомить дітей із дитиною, пояснює, що дівчинка погано розмовляє українською мовою та пропонує дітям погратись з дитиною. Більшість дітей групи залишаються до дівчинки байдужі, інша частина дітей говорить про те, що вони грати з нею не хочуть, тому що вона все одно нічого не розуміє, і тільки 2 дівчинки вирішують запросити нову дівчинку пограти в «Сім'ю».</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оцініть дію дітей 2. Які дії повинен зробити педагог для вирішення проблеми? 3. Чи є вплив сімейного виховання на вчинки дітей у цій ситуації?
Діяльнісний	<p>Підбір інформації та її систематизація за розділами: народні казки; народні пісні; ігри народів світу; народний костюм; національні блюда; народні свята та традиції тощо.</p>
	<p>Підбір та виготовлення та використання у процесі організації освітнього процесу ігор, які сприятимуть формуванню полікультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.</p>
Рефлексивний	<p>«Лист самому собі» (надання можливості вихователям здійснювати аналіз власних почуттів, переживань, емоційних станів при прочитанні відгуку та дозволив їм звернутися до аналізу власних процесів розвитку за допомогою запитань: «Чому я хотів навчитися у процесі дослідження?», «Як я намагався цьому навчитися?», «Що мені допомагало. А що заважало в цьому процесі?», «Які недоліки цього способу навчання я бачу?», «Який ще шлях навчання можна запропонувати?» і т.д.</p>